

МАРТЫН 8-НАЙ БАЙНДЭРӨӨР, ЭМЭГТЭЙШҮҮЛ!

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

Бүгэдэ арадай сонин

1998
мартын
7

Хабарай эхин
хүхэ бар
нарын
10
гарагай 7
СУББОТО
№ 43 (19884)

Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной
декабриин
21-һээ гараа

ХУНГАЛТЫН ЭРШЭ ШАНГАДАНААР

Улаан-Үдэ хотын мэрэй тушаал эзэлхын түлөө хунгалтын эршэ улам шангадаанаар. Кандидат бүхэн элдэб аргаар хунгагшадтай дуу өөр тээшээ татахыг оролддоно. Жэ-шэнь, кандидат И. Михалев энэ талаар бүришье ехээр оролдожо, хамсыгаа шуун оронхой. Тэрэниие дэмжэхын тула Москва хотоһоо тэрэнэй түрэлэй болохо, Гүрэнэй Дүүмын Түрүүлэгшын орлогшо (хүүлийн мэдээгээр тэрэниие энэ

тушаалһаа сүлөөлөө)

С.Бабури манай хото ерээд

хунгалтын урилдаан

хүүлийн гэж шатада гаража байна гэхээр.

А.ГЕРГЕНОВ.

АЛТАННАА ҮНЭТЭЙ "АТЛАСНАЙ" ЗЭД ХАШАРНААР НОЛИГДОХОНЬ

Росси Буддын шажанай Заншалта Сангхын Тогтойлогшо, Хамба лама Дамба Аюшеевэй мэдээсээр, Буряад ороноймнай эгээл эрхим, хоморой шуаг баялигуудай нэгэн гэжэ тоологдодог "Түбэд эмнэлгын атласыг" Америкын "Прокультура" гэгээн олзын хэрэг эрхилэлгын эмхи жэл хахадаар Буряад оронһоо гаргажа абаашахая байна. Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо А.Ч.Нимаева, Соёлой министерство зүбшөөлөө үгэнхэй.

Буддын шажанай Заншалта Сангхадэмбэрэлгүй энэ хэрэгтэ эрид буруушаана. Юундэб гэбэл, тус Атлас Зандан Жуутай хамта буряад соёлоймнай сэнгэшгүй хоёр баялигын болодог юм. Энэ баялигемнай арадһаа далдаар хилын саана гаргаха хэдэлгэ тон бодомжгүй ябадал гэжэ Хамба лама тоолоно.

Иймэ ябуулаа үүсхэхэдэ, А.Ч.Нимаева болон бусад хамаатан Гэгээн түрэлтэ Далай ламаһаа зүбшөөл абаһан мэтээр хэлэнэ. Харин үнэндээрээ Энэхэдэгэй Дарамсала хотодо ажаһуудаг, ажалладаг ороод уран зурааша Кочаровта хандахадань, Атласыг гаргажа болохо гэгээншүү харюу үгөө юм хэ, энэ мэтээр буряад арадай сэнгэшгүй баялигыг илшэ тийшэнь дура зоргоороо залаха гэшээ тон буруу гэжэ Хамба лама тоолоно.

Ураа үедэ "Түбэд эмнэлгын атласыг" Сүүгэл

дасанай ламанар, жиндагууд хоёр дахин мүнгэ суглуулжа, Түбэдһөө худалдажа асарһан түүхэтэй. Хубисхалай нүүлээрхи хатуу жэлнүүдтэ "Атлас" Асагадай дасанда асарагдаа һэн. Тийн тэрэ муухай сагай эрхээр эндэхээ орогүй үгы болохоёо байтар Жалсан Жапович Жабон абаржа, Үдын байшанда музейд асарһан байгаа. Мүнөө алтанһаа үнэтэй "Атласаа" зэд хашарһанай сэнгээр харида худалдажа байһаниинь эшхэбтэр байхын хажуугаар убайгүй балмад ябадал мүн гэжэ Сангхын хүтэлбэри сэгнэнэ.

"Атласыемнай" абаашаха контейнер мартын 5-да ерэхээр хүлээгдээ һэн. Энэ нарын түгэсэтэр "Атлас" Буряад оронһоо абаашагдахань.

Засагай зүбшөөл тухирамжаар хүсэлдэхээ байһан хуули буса, муу муухай энэ хэрэгтэ зогсоёл!

Н.БАДМАРИНЧИНОВ.

АЖАГЛАЛТА. Хэдэн жэлэй урга тээ Швейцаршин баяшуулай нэгэн - баронесса Тиссен "Атласыемнай" баһал хэдэн жэлээр 1 миллион тухай доллароор һэн гү, гаргажа абаашаха хэдэлгэ гаргаа бэлэй. Мүнөөнэй сэнгээр 1 миллион долларнай Ородой 6 миллион түхэриг (хуушанаар 6 миллиард) болоно. Тегэ тэрэ удаа республикын олоһишэ буруушажа, энэ ябадалыг болоулаа һэн. Мүнөө яхань гэшээб?

ЭХЭНЭРНҮҮДЭЙ УЛАСХООРОНДЫН ҮДЭРӨӨР - МАРТЫН 8-НАЙ ҮДЭРӨӨР РЕСПУБЛИКЫН ЭХЭНЭРНҮҮДТЭ ЗОРЮУЛНА АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АМАРШАЛГА

Хүндэтэ манай эхэнэрнүүд!

Буряад Республикын Арадай Хурал манай энэрхы зөөлөн сэдхэлтэй эхэнэрнүүд болон басагадыг, хамгад болон эгшээ дүүнэрыг Эхэнэрнүүдэй Уласхоорондын найндэр - мартын 8-тай дашарамдуулан, халуунаар, үнэн зүрхэниһөө амаршална.

Танай найндэртэй хамта хабарай шэнсэдхэлгын ба ехэ найдалай үсын хүржэ ершэниинь гүнзэгы удхатай. Бидэ хаяхан шэнэ жэл - Сагаалганиие угтаабди. Бар жэдэ тандаа багһаа сэгсгүүдыг, урихан энсэбхилэл бэлэглэхэ, гүнзэгы жэдэрэлэй үгэнүүдыг хэлэхэ бээ гэжэ найданабди. Таанар нимэ юумэндэ хүртэхөөр габияатай, нэрэ хүндэтэй гэгшэг.

Нилээд ороо социально-экономическа эрхэ байдалда энэ найндэрыг манай общество угтажа байна. Тэдэ бэрхэ-шээлнүүдэй горитой хубинь эхэнэрнүүдэй ээм дээрэ тудана гэхэдэ, алдуу болохогүйл ха. Бүдэжэдэй халбарин хүдэлмэ-рилэгшэдтэ салын хүлэ ба ненси түлээдэг болоһон ушар найшаал-тай гэгшэ аабда. Гэхэтэй хамта энэ талаар байдалтай үшөөл ороо, булта хүнүүдэй ажабайдалыг горитойгоор найжаруултар үшөөл ехэ оролдоого, шанга ажал хэрэгтэй гэжэ тоолонобди.

Иймэ хүшэрхэн эрхэ байдалда таанадай зүрхэнэй элшэ хүсэн, эрэлхэг зориг танай үбгэдтэ, үхибүүдтэ, ашанарта түшэг тулгуури болохо байһаниинь ойлгосотой.

Республикын хүтэлбэри социально-экономическа шахардуу байдалыг найжаруулаха талаар оролдоого гаргана. Энэ оролдол-гомнай саашадаа улам эсүү-лэгдэхэ гээд, хүндэтэ эхэнэрнүүд, таанадыг найдууланабди. Бидэ саашадаашыг гүрэнэй регионуд болон оронудтай харилсаа холбоогоо бэхжүүлэхэ зорилго-тойбди. Хэлсээнүүдэй үндэһөөр бүхы хүдэлмэриг эебүүлхабди. Тийгэжэ республикыгаа хүсэ шадалыг арибадхан хүгжөөхэ аргатайбди.

Гэхэтэй хамта республикыгаа дотоодын нөөсэ арга боломжо-нуудыг хэрэглэн, республикын социально-экономическа байдалыг тогтонжоруулаха хүсэлэнтэйбди. Энэнь шуухаа удха шаартай. Юундэб гэхэдэ, манай республикын Президент болон Арадай Хуралай шэнэ бүридэлэй депутатууд хунгагдаха байна бишуу.

Таанар, хүндэтэ эхэнэрнүүд, болохоёо байһан хунгалтада хабаадахадаа, Буряад ороной экономика хүгжөөжэ шадаха политикуудыг зүбөөр шэлэн хунгаха бээт гэжэ найданабди.

Энэ хабарай найндэртэй гэрэлтэ үдэр таанадтаа элүүр энхэ, этигэл найдабаритай, омог баяртай явахыгтанай хүсэлэбди.

Буряад ороноймнай эхэнэр-нүүд, таанада, танай дутын хүнүүдтэ зол жаргал, амгалан тайбан байдалыг үрэнсэбди.

Михаил Семёнов,
Буряад Республикын Арадай
Хуралай Түрүүлэгшэ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АРБАН ДОЛООДОХИ СЕССИ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хуралай арбан долоодохи сессии дээрэ аяар 37 асуудал зүбшэн хэлсэгдэхээр хараалагдаһан байгаа. Зүгөөр сессийн эхилхээр түрүүлшын 3 үдэрэй туршада үсөөхөн шуухаа асуудалнууд хаража үзэгдэлэн байна. "Буряад Республикын Президентын хунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүдыг оруулаха тухай" Буряад Респу-бликын Хуули тухай, "Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай хунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүдыг

оруюулаха тухай" Буряад Респу-бликын Хуули тухай, "Буряад Респу-бликын 1998 оной республиканска бюджет тухай" асуудалнуудар дэлгэрэнгүй хоороздоон болоо.

Сессийн эхилхээр 5-дахы үдэр зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаһан удаа-дахы хэдэ хэдэн асуудалнуудыг депутатууд хаража үзөө, тогтоолнуудыг баталан абаа.

Сессийн хүдэлмэригдэ забһарлал сопосхогдоо. Арадай Хуралай арбан долоодохи сессии мартын 10-да хүдэлмэриг үргэлжлүүлэхээр хараална.

С.ОЧИРОВ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Тогтоолнууд

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ ХУНГАЛТА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТА БА НЭМЭЛТЭ ОРУУЛАХА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал ингэжэ тогтооно: 1. Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай хунгалта тухай "Буряад Республикын Хуулида хубилалта ба нэмэлтэ оруулаха тухай" Буряад Республикын Хуули тухай.

2. Буряад Республикын заагдагша Хуулида гараа татажа ба тунхаглуулахын тула Буряад Республикын Президентэ эльгээхэ.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА ХҮГЖЭЛТЫГ ГҮРЭНЭЙ ТАЛААНАА

ЗАЛАН ХҮТЭЛБЭРИЛГЫГ ШАНГАДХАХА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛДА ХАНДАЛГА

"Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтыг гүрэнэй талаһаа залан хүтэлбэрилгыг шангадхалга тухай" Буряад Республикын Президентын Хандагша шагнаад, Буряад Республикын Арадай Хурал ингэжэ тогтооно:

1. Буряад Республикын Президентын Хандагыг Буряад Республикын Арадай Хуралда мэдээсэхэ.

2. Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтыг гүрэнэй талаһаа залан хүтэлбэрилгыг шангадхалга тухалхын тула Буряад Республикын Правительстватай хамта Буряад Республикын Арадай Хуралай комитетүүд хуули гаргалгын ба бэшэшыг нормативно-хуули ёһоной үндэхэ хуури байгуулаха

хэмжээнүүдыг тодорхойлох.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН ХУНГАЛТА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТА БОЛОН НЭМЭЛТЭ ОРУУЛАХА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ ТУХАЙ

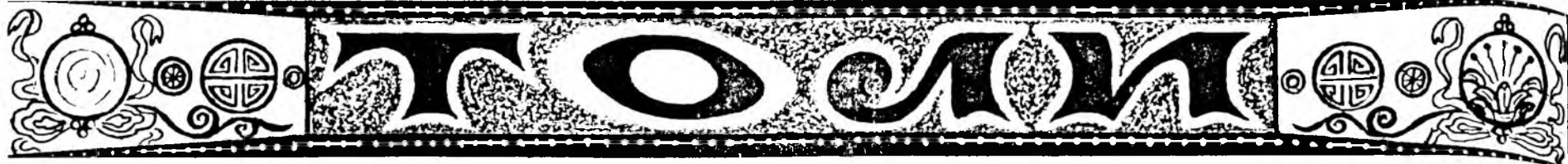
Буряад Республикын Арадай Хурал ингэжэ тогтооно:

1. Буряад Республикын Президентын хунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалта болон нэмэлтэ оруулаха тухай" Буряад Республикын Хуули абаха.

2. Буряад Республикын заагдагша Хуулида гараа татажа ба тунхаглуулахын тула Буряад Республикын Президентэ эльгээхэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.И.СЕМЁНОВ.

Улаан-Үдэ хото,
1998 оной мартын 3.

Буряад арадаймнай сэсэн оньһон үгэнүүд соо "Тэнэг хүн тэнгэриһээ нэгэ аха" гэдэн ялас гэмэ үгэнүүд айралдадаг. Одоол яһа уһанда яб гэтэр хүрэмэ үгэнүүд! Эдэ үгэнүүдэй гүнзэгү урда бодомжолон хуухадаа, заримдаа өөрыгөө тэнгэриһээ нэгэ аха бэшэ, харин олохон аха мэтээр бодомжолхо саг ушардаг. "Юунэй түлөө энэ дэлхэй дээрэ түрөөбиб?" гэдэн асуудалда харюу бэдэржэ хахад наһаа "эдижэ", хара толгойгоо сайбашье, ханамаар тиимэ хүсэд харюу үшөөл олодоогүй байһаар... Дэлхэйн сэсэшүүлэй хэлэһэнэй ёһоор, дээрэхи асуудалнай иимэрхүү харюутай байхаар хэлэгдэдэг: үри хүүгэдые

хэлэшгүйгү ехэ зоболон тэдэндэ асардаг" гэхэ мэтэ.

Сэмүүн сагай хүрэгжэ ерэхэдэ, сэдхэл зүрхэнэйш бүхы муу хайн шанарнууд тобойлдон гарадаг гэшээ. Эгээл тиихэдэнь урдахи түүхынгээ уута уудалха саг ерэнэ бшуу. Сэмүүн сагта хүнэй ханал бодол сэсэн мэргэн багшанарые бэдэрнэ гэшээ. Тиихэдэнь хүн түрэлтэнэй урдаа хараха багшанараа түшэхэ сагынь хүрэгжэ ерэдэг.

Эгээл тиимэһээ бурхан шажанай элитэ ажал ябуулагша Гунгаажалцанай хэлэһэн үгэнүүдые эндэ хануулая:

61.

Утэли тэнэг хүнэй зарим үйлэнь хайхан бүтэбшье,

“ТЭНЭГ ХҮН ТЭНГЭРИҢЭЭ НЭГЭ АХА...”

тэжээхэ, үржэлтэ модо тариха, үрхэгэр орбойлгон бариха гэдэн болоно. Зай, тиигэбшье нэн гэлэйб, тээд үшөө саашань юу хэхэ болонобиб?..

Олодоогүйл даа харюу, олодоогүй!

Хүн түрэлтэнэй бүхы ядарал зоболоной эхин гэхэдэ, тэдэнэй тэнэг мунхаг ябадал болоно гэжэ Будда бурхан зааһан байдаг. Тиимэһээ тэнэг мунхаг ябадал гэшээ хүниие сэхэ харгыһаань төөрюүлхэ гэдэн сүл губиин дундахи зэрэлгээн мэтэ болоно бшуу. Тиигэжэ хүн гэшээ зобохогүй газарта зобохо, хэхэгүй хэрэгээ үйлэдэжэ эхилдэг байна.

"Дхаммапада" сооһоо Будда бурханай мунхаг тэнэг ябадал тухай хэлэһэн үгэнүүдые оршуулан харуулая: "Үргэһэ нойргүй хүндэ хүниин харанхы ута, үнэн хургаал мэдэхгүй хүндэ сансарын хүрдэ ута", "Хүбүүдни минии, баялигни минии" гэжэ тэнэг хүн дэмыдэ толгойгоо үбдэхөөнэ. Тэрэ өөрөө өөртөө эзэн бэшэ ха юм. Тиимэһээ ямар хүбүүд, ямар баялиг тухай хэлэһэ гэшээб?", "Тэнэгби гэжэ мэдэһэн тэнэг тэрээгээрээ сэсэн болоно, сэсэнби гэжэ ханаһан тэнэг үнэхөөрөө тэнэг болоно", "Ухаагүй дээрэһээ тэнэгүүд өөртөө дайсан мэтээр хандадаг, хэһэн муу хэрэгүүдынь

Үнэн мэдэжэ бүтэһэн бэшэ, зол таараһан байха. Ульгэрлэбэл, торгоной хорхойн гэдэһэнэй утаһан бологшонь

Үлэмжэ хайндаа бэшэ, эртэнэй үйлын үри болоно.

62. хайн ухаата мэргэдэй хэшээжэ бүтэһэн ехэ хэрэгы

ханаа муутай хорото хүн нэгэхэн сагта эбдэхэ.

Һара жэл болотор шамдан хэшээжэ ургуулан таряе халхита дошхон мүндрөөр нэгэ агшанда тоборог болгохо мэтэ.

64.

Эрьюу тэнэг хүндэ ехэ хэрэгы даалгабал, Эсэ мэдэжэ, хэрэгы буруу үйлэдөө, өөрөө баларха. Эртэ сагта нэгэ араатые олон гүрөөһэд хаан болгон үргэжэ, Эжэл нүхэдөө зобоон, өөһэдөө алуулһан үлгэр мэтэ.

67.

Наһандаа бусадта туһагүй зүбхэн амияа бодоһон Нарин хархис хүнэй ябадал малтай адли.

Наһан үргэлжэдөө зүбхэн амияа тэжээхэ хүсэл

Набшаһа эдигшэ багахан хорхойдошье бии бшуу.

68.

Эсэстээ туһатай туһагүйень

юрэ бодохогүй,

Эрдэм бэлиг ба хайн ябадалые хурахагүй хаа,

Эгүүридэ гэдэһээ садаха тэдхэниие хэрэглэгшэ тэрэ хүн Эрьюулэн бодобол, үнэгүй гахай болоно.

69.

Ухаагүй хүн тэнэгүүдэй дунда оробол, дэмы баярлан наадаха ба

Ухаагүй мэргэдэй дэргэдэ хүрбэл, асари шургалан бодогшо болохо,

Унжагар оморуутай ба ехэ шэлэгүй болобошье,

Удхаараа хадаа дээрээ шүдэтэй үхэр болоно.

70.

Бүгдэ амитан наранай гэрэлдэ шүтэжэ ябахадань,

Буг альбан шүдхэр харин далда орон нюугдаха мэтэ.

90.

Эд мал арьбадахын тэдхэниие бодогшо муу хүндэ Энэржэ бусадта туһалха ханаан хаанаһаа түрэхэб.

Эгнэгтэ хэрүүл ба хилэнсэг зоболоноор наһаа дүүргээд,

Эсэстээ хулганаан мэтэ дэмы харамнаһаар үхэхэ.

91.

Онсо муу зоной ниилэн сугларһан тиимэ газарта

Угтаа ехэ эрдэмтэн байгаашье хаа,

хүндэлэгдэхгүй.

юумэн бүхэниие үнэн сэхээр сэгнэжэ хураха ёһотой. Тиихэдэ үнэн сэхээр бодомжолжо хураха, үнэн сэхээр хэлэжэ хураха, үнэн сэхээр үйлэ хэрэгүүдые үйлэдэхэ, үнэн сэхээр ажаһууха, үнэн сэхээр ажаллаха, бээ үнэн сэхээр, наринаар абажа ябаха зэргэтэй болонобди. Эдэниие баримталжа шадаагүй хаа, сансарын хүрдэһөө халижа гарахамнай үшөөл үдэ гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Эндэ Бурхан багшын хэлэһэн үшөө нэгэ үгэе дурдая: "Харуулшанда хүни ута, эсэһэн хүндэ харгы ута, үнэн зүбхэ мэдэхгүй тэнэгүүдэ сансарын хүрдэ ута".

Олон хорото могойн байһан газарта зула носообшье,

Огто гэрэлын бадарангүй, һүүмэлзэхтэй адли.

101.

Балмад муу хүнэй ханаан ябадалнууд тухай

Баһал хэлэхэ юумэн маша олон болобошье,

Баһанай худагые уудалбал, улам үмхэй үнэр гутаха мэтэ,

Балбайһан бөөлжэһые амсабал, улам жэгшүүритэй мэтэ.

Би эндэ тэнэг хүн гэхэдэ, толгой муутай гү, али зүрхэнэй хиитэй болоһон хүниие хэлэнгүйб. Тэдэниие бэшэжэ, нүгэл абажа яалай. Тэдэнэр намгүйгөөр ядарал зоболондо абтажа, үйлынгөө үри үзэжэ ябана ха юм даа.

Тиихэдэ ямар хүниие тэнэг гэнэбибди? Биб гэжэ бээрхэһэн, юумэн бүхэндэ этигэдэггүй, мухар нүзэгтэ бэлээр абтадаг, халихай ябадал гаргадаг, хараһан юумые үзэн ядадаг, зөөри зөөшынгөө богдол болонхой хүниие тэнэг мунхаг гэжэ тоолохо болонобди. Эдэ дээрэ харуулагша шэнжэнүүд гэшээ арбан хара нүгэлэй шэнжэнүүд гэшээ.

Эдэ бүхы муу муухай шэнжэнүүдһээ яажа халаха ёһотойб? Энэндэ Бурхан багша иимэ харюу үгэнэ. Нэн түрүүн

Тэнэг мунхаг ябадалһаа халахын тула хүн гэшээ бага наһанһаа эхилжэ, эрдэм номдо хуража, үнэн зүбхэе элрэхэйлжэ шадаха арга олохо хэрэгтэй. Тиихэдэ түрэлхид гэшээ үхибүүдэйнгээ зүб зам шэлэхэдэнь туһалха нангин уялгатай ааб даа.

Тэнэг ябадал гэшээ бэе махабадай бэшэ, харин ханаан бодолой үбшэн болоно. Бэе махабадай үбшэнтэй гэхэгү, али ухаа муутай хүниие психбольницада аргалдаг, харин тэнэг ябадалтай хүн өөрыгөө оролдолгоор энэ үбшэнһөө халажа шадаха юм. Гансал оролдохо хэрэгтэй!

Муу ханаа ханаалха гэшээ-тэнэг,

Мунхаг ябадал үйлэдэхэ гэшээ-тэнэг,

Мүнхэ наһатайб гэжэ ханаа-тэнэг,

Мүнгэндэ шунаха гэшээ баһал-тэнэг.

Эрдэмдэ хураха хожоргүй ябадал-тэнэг,

Этигэн хүгэдэхэ бурхангүй хүн-тэнэг,

Эд зөөри дэмыдэ суглуулагша-тэнэг,

Эрхим нүхэдтөө туһагүй байха-тэнэг.

Дондок БАЛЬЖИНИМАЕВ.
Л. ГЕРГЕНОВЭЙ зураг.

НОМ - БЭЛЭГ

Ямаршые үе сагта удха шанараа алдаагүй хайндэрнүүд болобо - сагаалган, маша хүлээгдэдэг мартын найман. Хүн бүхэн, эмхи зургаанууд бараандаа эдэ хайндэрнүүдтэ бэлдэхэл хэжэ, эдэс ундынгаа дээжэ хайниие шанадаг, шарадаг, эгээл эрхим бэлэг сэлэгээ ханаашархан нөөсэлдэг гэшээ. хайндэрэй сайлалга, найр наадан, хонин мүржсөөнүүд ажаһуудалыемнай баярта мэдэрэлээр, буянта хэрэгээр, сэнтэй хайхан үгэ үрээлээр шэмэглэн урмашуулдаг.

Буряадай номой хэблэлэйхид эдэ хайндэрнүүдтэ гар нула байнагүй. Уншагшадтаа хэрэгтэй, хонирхолтой шухала номуудые бэлдэнхэй. Ном хударһаа хайн бэлэг байхагүй гэдэг үгэнүүдые ханая.

Бидэнэй энэ үедэ уншагшадтаа дурадхаха номууд олон байна. Нэн түрүүн "Буряад дуунууд" гэдэн согсолбори тухай хэлэе. Энэмнай 200-гаад эгээл мэдээжэ дуунуудые суглуулһан ном болоно. Эдир

залуушье, элитэ сууташье композиторнуудай дуунууд эндэ бии.

хайндэрэй үедэ, мүн ажабайдалай алибаа ушарта үрээл, магтаал үгэнүүдые хэлэжэ, аха зоноо, анда нүхэдөө урмашуулдаг гэшээбди. Иимэ сагта "Үрээл, магтаал, соло" гэдэн ном гар доро байхадаа, ехэл хэрэгтэй байшадаг.

"Буряадай түүхэ бэшгүүд" гэдэн ном соогоо уг изагуурайнгаа, үбгэ эсэгэнэрэйнгээ яажа энэ хүртэр гал гуламтаяа сахин ажаһууһые мэдэнбди. Угаа уһанда хаяхагүй мэдэрэл тэдэ бэшгүүд түрүүлдэг. Бүлэ бүхэндэ нарин хадагалагдаха энэ номой удха шанар сэгнэгдэшгүй гэшээ ааб даа.

"Түрүүшын бухал" гэдэн Цыренжаб Бадмаевай түрүүшын шүлэгүүдэй согсолбори, элитэ уран зохёолшо Цокто Номтоевой "Шагай наадан" гэжэ шэнэ ном, поэт Матвей Чойбоновой шүлэгүүдэй "Мүнхын аршаанай мүнгэн дуһал" гэдэн согсолбори, Элбэг Манзаровай "Буян

жаргал" гэжэ ном, эгээл сагаалганаар хэрэгтэй "Арбан хоёр жэлнүүд" гэдэн 12 жэлнүүд тухай онтохон, уран зохёолшо Бадма-Базар Намсарайн "Сагаалган" гэдэн үхибүүдтэ зориулагдһан ном, Цыден Цырендоржиевай "Хадын горхон" гэжэ түрэл байгаалиа хамгаалха хэрэгтэ зориулагдһан согсолбори хонирхолтой.

Эсэгэ хүбүүн хоёрой - мэдээжэ композиторнууд Найдан, Пурбо Дамирановтануудай "Үлзы нютаг" гэдэн шэнэ согсолбори дуунда дуратайшуулай анхарал заатагүй татаха бээ.

"Байгал. Жэлэй дүрбэн саг" гэдэн литэ үнэгүйгөөр худалдагдана. Алдарта Байгалаа алишые сагта харуулһан үнгэтэ гэрэл зурагууд һара бүхэндэ үгтэнхэй.

Балшар багахан уншагшадтаа огто мартадаггүй гэшээбди. Дамнин Ошоровой "Наран хүнидөө унтадаг гү" гэдэн расказуудай ном буряад, орол, хэлэн дээрэ барлагдаа. Цырендулма Дондогойн "Эрээ марьян дэбтэр" гэжэ шүлэгүүдэй

согсолбори эдир уншагшадта хонирхолтой.

Ород хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн шэнэ номуудые дурадхаа. "Карающий меч Гэсэра" гэдэн ном Гэсэр хаанай баатаршалгануудые харуулана. Г.Федосеевэй "Злой дух Ямбуя" гэдэн ном хонирхолтой. И.Ефремовэй "Тамс Афинская" гэдэн түүхэтэ роман суута А.Македонскиин үе саг зураглана. Манай нютагта ажаһуудаг, ородоор бэшэдэг авторнуудай гэдэн согсолбори соохи расказууд уншагшадта хонин байха зэргэтэй.

Түрэл хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн номуудаа худалдан абажа, буряадаар уншахада, сэдхэл зүрхэ сэмээхэ мэдэрэл түрэхэл ха юм даа.

Тиимэһээ Буряадай номой хэблэлэй байшан соохи номой дэлгүүр орожо гарахаяа бү мартагты!

Николай МАДУЕВ,
Буряадай номой хэблэлэй директор.

Сагаалган - манай найндэр

Рабдан РАБЖУЕВ

САГААН НАРААР!

Залин хурдаар дэлхэйгээ
Һана-сахюусамнай
гороолбо.
Үүрэй толоноор бидэндээ
Сагаан нарамнай морилбо.
Сагаан нараар,
Сагаан нараар,
Сагаалганаар,
Буруун булшантай,
Дааган далантай,
Сагаалгалаа даа.
Дасан дуганда уярмаар
Дун-бүрээ, хэнгэрэг найрба.
Дандаа сэдхэл баясаар
Дутжүүбын хурал хураба.

Сагаан хадагаар,
Сагаан хадагаар,
Сагаалганаар,
Аха зах
Анда нүхэдөө
Золгоёйл даа.

Энэ тортоггүй арюухан
Эхэ нютагнай оршомой!
Нүгэл хилэнсэггүй

сарюухан
Боди сэдхэлнай оршомой!
Сагаан ханаагаар,
Сагаан ханаагаар,
Сагаалганаар,
Дэлхэйн арада
Дүүрэн жаргал
Дохин хүргэеыл даа!

Шара шорой Бар жэл
Февралын 27-го эхилхэн юм.
Зүүн оронүүдэй зурхайн гэгээ
шанга жэлнүүдэй нэгэн
өөрингөө хүсэ шагал, засаг
шүрэ, амжалта харуулаха
байха. Бар жэлдэ багаганаха
гэлдэгдэг. Энэ жэлдэ
политическэ ажабайдалай
ууга шанар улам гээшэлхэ юм.
Гүрэнүүдэй политическэ
шүрүү зон, шэнэ ударидагшад
олошорхо байна.

Олон зоной хуби заяандаа
эгдэ шанга хандаралта
хүснүүд муу нүлөө үзүүлхэ
байха, зүгөөр шэнэ найхан
шэнжэ шанар түрүүлхэ, муу
юмэнхээ арюудхан сэлбэрлэхэ
арга боломжонүүд олгогдохо.
Энэ жэлдэ оюун ухаанай
гүгжэлтын түлөө тэмсэл
эхилхэ, хүнүүд бурхан
шаганда хүсэлгэхэ, мүргэхэ.
Һүмэнүүд, гасангууд олоор
баригдаха. Соёл, искусство
хэргээгдэжэ эхилхэ,
медицинскэ эмхнүүд
хубилгагдаха.

Тийхэдэ Бар жэлдэ элдэб
хандаралнууд, аюултай
ушарнууд дайралдажа, үбшэн
дэлгэржэ болохо. Энэ жэлдэ
ургаа табиган уг
зорилгонуудаа бэлүүлхын
тула хайн онол аргануудыг
хэрэглэхэдэ, ехэ хайн жэл юм.
Хүн бүхэнэй найхан хүсэл
бодоллоо, ажал хэрэгнээ бүхы
юмэн дулдыдаха байна.

ХУЛГАНА

ЖЭЛТЭН

Һанаата болгохо жэл.
Огноо тээгүүр аяншалха гү,
али байра, ажаһуудалаа
хэлгэхэ дуран хүрэхэ. Танай
эрэгдүүдэ нүлөөлхэ зонтой
танисалганууд олон байха.
Зүгөөр түрэлхидөө, дүтмнөө
зонше бү мартатгы, тэдгэртэй
танай найдамтай
халгалалта мүн. Мүнгөөр
баяжахаа бү яарагты,
юу тэйбта тэрэнээ
пинатгы. Жэлэй хоёрдохи
халд танда хайн байха, энэ
тессоого амаратгы, хухигты,
баясагты, зүгөөр үлүү
гарангүй.

ҮХЭР ЖЭЛТЭН

жэлнүүдтэ
оралдонтой үрз дун үгэхэ.
Зүгөөр ганса шалта
туулахабди гэжэ бү ханагты,
жээсэрэйтэй байхаяа
оролдогты. Түсбөө табяад,
оройдоо ноябрь хараһаа
бэлүүлжэ эхилэгты. Тэрэ
болотор түрэлхидтээ,
хүсэгтээ, засаг түрэтэй бү

хэрэлдэгты!

Өөрингөө гэр бүлдэ мүнөө
ханаагаа табигты. Өөрингөө
зүрхэ сэдхэлдэ тааруу юмэ
(хобби) ологты, тийхэдэ
өөрингөө бэеын газар талада,
мүн элүүр энхэ ябадалда
анхаралаа хандуулагты. Бүхы
наһаараа олоһон юмээсүхал
дундаа бү тараажархигты.
Энэ жэлэй хоёрдохи хахадта
ажабайдалтай найжарха,
шэнэ ажалда, тушаалда орожо
болохот.

БАР ЖЭЛТЭН

Түрүүшын хахад жэл соо
цимэ тэмдэгтэй жэлтэн
юмэнхээ бү айгты, ухаан
бодолтойгоор ханаһанаа
бэлүүлэгты. Ажалдалтай
(гээшээ тушаал
эсэлгэдэгтэй), мүн
хубиинтай хэрэгтэ амжалта
туулагдаха. Ехэ мүнгэ олохот,
зүгөөр гэнтэ хооронуулаха,
үгүрүүлхэ саг эрхэдээ болохо
гээд бэлэн байха ёһотойт.

Өөрингөө гэр бүлдэ мүнөө
ханаагаа табигты. Өөрингөө
зүрхэ сэдхэлдэ тааруу юмэ
(хобби) ологты, тийхэдэ
өөрингөө бэеын газар талада,
мүн элүүр энхэ ябадалда
анхаралаа хандуулагты. Бүхы
наһаараа олоһон юмээсүхал
дундаа бү тараажархигты.
Энэ жэлэй хоёрдохи хахадта
ажабайдалтай найжарха,
шэнэ ажалда, тушаалда орожо
болохот.

ТУУЛАЙ

ЖЭЛТЭН

Бэеынгээ элүүр энхэдэ гол
анхаралаа хандуулагты. Элүүр
энхэ байлгын дүрмүүдыг
бодото дээрнэ бэлүүлжэ
эхилэгты. Урга үедөө ехээр
ажабайдалтай эдэбхижэхэ.
Зүгөөр болгоомжотой ябагты.
Хойто жэл болотор эдэбхи
үүсхэл ехээр гаргангүй ябаа
наатнай дээрэ. Нүхэртээ,
түрэлхидтээ бү хэрэлдэгты,
бү шууялдагты. Тийгэбэл
саашаа хайн ябахат.

Бүхы сагаа, ханаа сэдхэлээ
мүнгэ зөөригэ бү зорюулагты.
Бурхан юу үгэнэб - энэ хайн
гээшэ. Өөрингөө зүрхэ сэдхэл
баяжуулаха оролдохо
ёһотойт. Тийгэбэлтай
танай гэр бүлынхид,
түрэлхидтай баясуулаха
байха.

Бэлнгма ОРБДОЕВА

хэлбэлдэ бэлдэбэ.
(Үргэлжэлэлын хожом
гараха).

АРАДАЙ ДУУН

Москвада хуража байһан
элдэб яһатанай залуушуул Шэнэ
жэлые угтаха гэжэ хэлсээд,
«Салют» кафе соо сугларба.
Эндэ ерэн зонной дунда
монгол, корей, вьетнам, энэдхэг,
буряад, яхад хүбүүд ба басагад
бии.

Яһатан бүхэнэй түлөөлэгшэд
ээлжээгээр бодожо, үетэн
нүхэдөө Шэнэ жэлээр
амаршалаад, элүүр энхэ,
хоорондоо анда нүхэд шэнгээр
эбтэй ябахые үрээбэ.

Удаань уулзалгада
хабаадагша хүн бүхэн өөрингөө
түрэл хэлэн дээрэ дуу дуулаха,
шүлэг хэлэхэ гү, али арадайнгаа
хатар наада харуулаха гэхэн
дурадхал оруулагдажа,
алфавидай гуримаар буряад
хүбүүд, басагад эхилхэ болобо.

Багшын дээдэ хургуулиин
оюутан Сэсэг басаган буряад
дуу уран гоё хоолойгоор
ханхинуулжа, бултанай
магтаалда хүртэбэ. Түрэлхи
хэлээ мэдэдэггүй Түмэр
хүбүүнэй ээлжээн хүрээ
ерэбэ.

Арадай ажахын дээдэ
хургуулиин оюутан Түмэр
дуулахань, - гэжэ ахалагша
курсада хурадаг Баяр оюутан
соносхобо.

Би хуушанай буряад арадай
дуу дуулахами, - гэжэ Түмэрэй
ородоор хэлэхэдэнь, нүхэдэнь
«нэмнай хумхаараа,
галзуураагүй юм гү?» гэжэ
хэлсэхэншүүгээр урда урдаһаа
харалсан, амилхашые

Бишыхан үгүүлэлнүүд

болинхойнууд хууба. Хори
хүрэтэр тоо мэдэдэг Түмэр
хүбүүнэй «нэгэн, хоёр, гурба,
дүрбэ, таба...» гэжэ мэтээр уран
гоёор дуулахадань, бултадаа
альгаа ташаадажа, буряад
арадай дуун ягааа гоё гээшэб
гэлдээ бэлэй.

ЗҮРХЭТЭЙ
ТААБАЙ

Зүүн хойноһоо огторгойн
хаяа сайража, ойрын юмэнүүд
бүүр-түүр харагдажа эхилнэ.

Тосхоной зүүн урдахи эгээл
захын, шифер хушалгатай
шэнэхэн гэрэй үрхэхөө үдхэн
хара утаан аалиханаар гаража,
томогдожо байһан аргамжадал
огторгойдо тулаа хуунагтана.
Эгээл энэ үедэ арадаа буунуудыг
үргэлхэн хоёр хүн тэрэ гэрнээ
гаража, нохойнуудаа хүтэлөөд,
ой тайга руу ороһоор
харагдахыа болишоно.

Таабай, мүнөөдэр хамта
хэрмэлхэмнай бээ? - гэжэ
залуу нүхэрнэ зэргэлээд
дуугай ябаһан шүрбэгэр
нахалтай таабайдаа хандана.

Ардан, бүхэли намартаа
шамайе дахуулан ябажа,
агнуурийн «нюусада» хургаа...
Тиймэһээ мүнөөдэр хоёртээшээ
таража, аминдаа
ябагалайбди. Наранай үдэ багта
тээ тэрэ шобхо үзүүртэй
хабсагайн урда хормойдо
уулзажа, эдээ хоолоо
барихабди. Болгоомжотой
ябаарай, эшээндээ ороодүй
«тайгын эзэнтэй» ушаржа
болохош, - гэжэ тэрэ залуу

ангууша нүхэртөө хургаал,
заабари үгөөд, Гомбо таабай
баруун тээшээ алхалба.
Уданшьегүй Саяан нохойнгоо
бүдүүн хухюур наһа тойроод,
ээрэн хусажа эхилхэдэ, Гомбо
үбгэн ябуудадундаа хоёр аматаяа
шүүрэн абаа,
шагнаархаба. Эгээл энэ үедэ
хаанашьёб холо бэшэ буутай
абян наяржа, хүнэй муухай
хашхараан соностобо.

«Үнөөхи хүбүүмни
баабгайтай уулзаашоо ха», - гэжэ
Гомбо таабай ханаад, бии
цадалаараа абян тээшээ
шуумайба. Гүйжэ ерэхэдэнь,
Ардан модоной оройдо
гарашоод хашхаржа хууба.
Дороһоонь модо өөдэ абиржа,
мүшэр гээшүүхэнүүдыг хухалжа
байһан баабгайе үбгэн
буудажархиба. Шархатаад
уланхадаһан баабгайн буутай
тобшодол түргэнөөр гүйжэ
ерэхэдэ, буугаа номолжо
үрдээгүй Гомбо таабай тэрэнэй
хоёр далбагар шэхэнхээ хам
шүүрэн баряад, хэжэрэн оробо...

Энэ үедэ солоохой ороһон
хүбүүн модон дээрнээ буугаад,
гэдэргээшье харангүй, гэр
тээшээ гүйшоо бэлэй. Арданай
айлхайнгаа хэдэн хүнүүдыг
дахуулаад хүрээд эрэхэдэ, шуна
нүжэ болоһоһон Гомбо таабай
хутагааа бажуугаад, арайхан
амитай хэбтээ бэлэй. Хорёод
алхам газарта томо гэгшын
баабгай халаа модоной
хоорондо хабшуудашаһан
хэбтэбэ.

Д.ОШОРОВ.

УРДАНАЙМНАЙ ЗАНШАЛНУУД
УЛА БОЛОО БЭШЭ ЛЭ

«Монголой нюуса тобшо»
XIII зуун жэлэй үеын
уншагшадта тодорхой байгаа
болбол, мүнөө үеын уладай
удхыень хүсэд ойлгохонь
хүшэр гээшэ ааб даа.
Тийгээбшье энэ томо зохёол
ехэ найнаар буряадшалаан
Ч-Р.Намжиловта баярые
хүргэлтэй. Мүнөөнэй дунда
болон дээдэ хургуулинуудта
энэниини үзэхэ шухала.

Нэн түрүүн иимэ ханамжа
дурадхал. Эрдэмтэнэй
хэлэхээр зүблэлтын ажал
аргагүй ехээр хэгдэһэн гээшэ
ааб даа. XIV зуун жэлэй һүүл
багаар «Монголой нюуса
тобшо» оршуулагдажа, 1382
ондо хитад үзэгөөр
галиглагдан буулгагдажа
эхилхэн түүхэтэй. Тиймэһээ
хэдэн зуун жэл соо «Нюуса
тобшо» алишье талаһаан
үзэгдэжэ байһан гэхэ.

Тиймэшье хаа, манда дахин
эрьежэ эрхэдээ, «Монголой
нюуса тобшо» засаг түрын
хэлгэгдэжэ, монгол
угсаатанай гарбал уг
изагуурай хараа бодол, онгон
шүтөөн, ёһо заншалайн
хэрэгдэжэ байха сагта
эртэн домог, гүнзгүүр ухаанай
шанар дэлгэрэнгэ болон
ерэбэ бэшэ гү? Иимэ ушарһаа
бидэ энэ зохёолой удхые хайн
ойлгохо ёһотойбди, юуб
гэхэдэ, «Монголой нюуса
тобшо» соо хүн түрэлтэнэй
ажабайдалай, оршон үеын
арад түмэнэй зан заншал
долоон зуун жэл соо сэхэ
сэбэрээр үе дамжан ерээ
бшуу. Жэсээбэл, эбэрээрээ
жэгүүрлэн нийдэжэ ябаһан
тураг бугын дүрээ хаа хаанагүй
шулуунда нийлэгдэһэн гэжэ
манай археологууд
тэмдэглэһэн юм. Тиймэһээ
буряадууд бугын эбэр гоёожо
ханадаа үлгэдэггүй байгаа
бшуу, юуб гэхэдэ, буга марал
мэтын амитанин эртын

сагнаа сахижа ябаһан
«Монголой нюуса тобшо»:
«Чингис хаанай уг изагуур
гэхэдэ, дээдэ тэнгэрийнхээ заяатай
түрэнэн Бүртэ-чино өөрингөө
намган Гуа-Маралтай хамта
уһан далайе, гаталжа ерээд,
Онон мүрэнэй эхиндэ Бурхан
Халдун уулада нутаглажа,
Батцагаан гэдэг нэгэ хүбүүтэй
болоһон юм» гээд эхилхэн
байдаг. Нүгөө талаһаань буга
хадаа хангай хаанай мэдэдэ
байһан ушартай, тийхэдээ
урдандаа аба хайдагта гаража,
буга марал барихадаа,
амидыгаар табиха гэхэн
зарлигай байһые урданай ехэ
согсолбори болоһон «Алтан
тобчи» соо хэлэгдэһэн байдаг.
Тийхэдээ Бүртэ-чино, Гуа-
Марал онго шүтөөн болоһон
гээшэ.

Тээд буга онголон шүтэхэ ёһо
олон арадуудта мэдээжэ. Дээдэ
заяатай амитанай хүндэтэй
байһан дээрнээ үлгэр түүхэдэ
ороһон бугын шулуун хүшөө
анхандаа зорюута нийлэдэг
байгаа бшуу.

Тийгээд монгол эрдэмтэн
Д.Цэрэнсодномын хэлэхээр,
Дува Сохорын домог болбол,
абарга ехэ амитанай үлгэр
домогтой хабааттай болоно.
Монгол угсаатанай урдаа хараха
«Гэсэр» болон «Жангар»
үлгэрнүүд соо ехэ баатарнууд
сохо, духа, магнай, мархай
дээрээ ганса нюдэтэй байна.
Жэсээбэл, Түнхэнэй үлгэр
«Сохор ноён» гээшын Дува
Сохортой бараг нэгэ үедэ
хүгжэһэн домог гэжэ дээдэ
эрдэмтэ тобшолно.

Мүнөө ехэ хайн саг,
хуушанай үндэһэн удха худар
дахин арад зондоо бусаажа,
хэргэхэ гэхэниинь
найшаалтай. Үлгэр домог
гээшэнай тиймэшье хүнгэнөөр
хажыа, мартаха юмэн бэшэ.
Гэхэтэй хамта, үлгэр домог урда
сагта тодо байһан, болоһон

ушарнуудыг тэмдэглэһэн
байдаг, тиймэһээ түүхын
гэршэ болоно гэжэ ханахаар.
Түүхэ хэзээ нэгэ болоһон ушар
харуулна.

Урданай ехэ зохёолнуудыг
мүнөө үеын залуушуул
сэдхэхэдэ дахуула, ойлгохо
ёһотой. Юуб гэхэдэ, үндэһэн
ёһо заншалаа зүб мүрөөрнэ
хүгжөөхэ хүндэхэн үүргэ
урдамнай байна. Урданайнгаа
заншалнууд дээрэ үндэһэлэн,
залуу үе саашадаа гүнзгэ
бодомжотой сагай эрхые тоб
хараха ушартай болоно. Анхан
сагта үлгэр домог үнэн ушар
гэжэ манай арад хайн ойлгодог
байгаа, элинсэгүүдэнэй ёһо
заншалаа аман зохёолой
ашаар энэ болотор мандаа
дамжуулан болоно. Тиймэһээ
энэ түүхэ домогой гүнзгэ
удхые саашадаа ойлгохо
хүнүүд арад зонной дунда байха
бээ гэжэ найдажа ябаа. Сагай
хэлгэгдэжэ байха үедэ бидэ
түүхэ домогуудайнгаа гүнзгэ
удхыень ойлгожо, саашадаа
ямар нүлөө үзүүлхэб гэжэ
мэдэхэ зэргэтэйбди.

«Монголой нюуса тобшо»
750 гаран жэл соо олон талаһаа
шэжэлэгдэн тобшологдоһон
байна. Энэ зохёол
хүмүүжүүлгын талаар ехэ
үүргэ нүлөөтэй. 282 зүйлһөө
бүридэһэн зохёолой зуугаад
гаралдань хүмүүжүүлгын
зүбшлэнүүд байха. Тэрэниин
бодон тайлбарилжа, урданай
ёһоор үри хүүгэдтээ
дамжуулхын тула бэлдэгдэһэн
зохёол захяа гэжэ ойлгонобди.
Тиймэһээ элинсэгүүдэйнгээ
энэ захяа мүнөө үедэ хайн
ойлгохо, ехэ анхаралаа
хандуулаха шухала гээд
дахинаа дабта. Юуб гэхэдэ,
үнгэрхэн сагайнгаа дүршэл
дээрэ ерээдүйнгөө байдал
багсаамжалхаар.

С. ЖИМБЕЕВА,
БГУ-гай багша.

САГААЛГАНАА ТЭМДЭГЛЭХЭНДЭЭ

Байгша оной февральн 28-да "Стальмост" акционернэ бүлгэмэй соёлой-спортын комплексдо Захааминай, Загарайн аймагуудай, Эрхүүгэй областин Ойхон нютагай түлөөлэгшэд болон Зүүн Сибирийн соёлой академин оюутад Сагаа харын найр нааданда суглархан байна.

Нютаг бүхэнэй түлөөлэгшэд Сагаан хараар бээ бээ амаршала, найхан үрэлнүүдэ тогтоогоо. Удаань Загарайн түлөөлэгшэд Ойхон нютагайхидтай, ойхонхид захааминайхидтай, Захаамин нютагайхид соёлой академин оюутадай удаа дараалан золгож, үрэлнүүдээрээ андалдажа, хүндэтгүүлээрээ хадагтайгаар бээ бээдээ барюулаа.

"Нютаг нютагайхидай амаршала" гэхэн конкурсн дүнгүүдээр захааминайхид түрүүлбэ. Хоёрдохи ээлжэндэ үнгэргэгдэһэн үрэлшэдэй конкурсдо оюутадыше, нютаг

БАЯРТАЙБДИ

бүхэнэй түлөөлэгшэдше адли тэгшэ шалгаржа, эрхим дээдэ сөгнөлтэнүүдэе абаа.

Гарай хүсэ үзэлгөөр гэхэ гү, али армрестлингээр мурьсөөн, мүн бүхэ барилдаан нэгэ доро үнгэргэгдөө. Бүхэ барилдаагаар Загарайн аймагай түлөөлэгшэ спортын мастер Игорь Тютрин, армрестлингээр Ойхон нютагай Владимир Табинаев гэгшэд илалта туйлажа, нютагайхидеа ехэтэ баярлуулаа.

Аймаг бүхэнэй дангинарай мурьсөөндэ баһал Ойхон нютагай залуухан сэлбэрхэн дангина Ольга Шапхаева удаан, түргэн хүгжэм доро уян нугархайгаар хатаржа, гоё найханаар дуулажа, түрүү нуури эзэлээ. Захаамин нютагай дангина Светлана Жигитовагай гүйсэхдэһэн урданай дууе эндэ сугларагшад халуун алыга ташалгаар угтахан байна.

Буряад шатараар Ойхоной эбтэй шатаршад нэгэдэхи, загарайнхид хоёрдохи, захааминайхид гурбадахи нууриэзэлээ.

Тэршэлэн дуунай конкурсдо Зүүн Сибирийн соёлой академин оюутан Бадма-Ханда Аюшеева шалгараа. Аргамжа таталгаар баһал хонирхолтой мурьсөөн болоо. Ойхоной хүдэр шамбай хүбүүд илалта туйлаба.

"Ондоо арадай хатарнууд" гэхэн конкурсдо цыган арадай хатар шадмар бэрхээр гүйсэхдэһэн загарайнхид эрхимлээ.

Ёхор нааданай конкурсдо Ойхоной түлөөлэгшэд онсо шалгаржа, загарайнхид хоёрдохи нууридагараба. Ёхор нааданда соёлой академин оюутадай бэйлг шадбар онсо тэмдэглэмээр.

Бүгдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй эдэхи үүсхэлээр "Стальмост" акционернэ бүлгэмэй соёлой-спортивна комплексдо эдэб хонирхолтой

конкурснуудые эмхидхэл-гэтэйгээр үнгэргэгдэжэ байһан Сагаан харын найр нааданууд олоной хонирхол татана. Эндэ боложо байһан тус хэмжээ ябуулга тухай хүнүүд ямар ханамжатай гээшэб гэжэ хонирхоһон байнабди. Захааминда тоонтотой, мүнөө Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг Александр Дулмаев иигэжэ хэлээ нэн: "Хэдэн аймагай зон Сагаалганда золгож, бүгэдөөрөө ёһо заншалаа нэргэжэ, зугаалжа, найрлажа байхамнай ехэ найхан байна. Зүүн, баруун буряад гэлсэнгүй, буусаараа илгарангүй, үндэһэтэһэнгөө нэрэ мандуулжа, эбнэгэн, эбтэй эетэй ажаһуул гэжэ хэлэхэ байнаб".

Ойхон нютагһаа уг гарбалтай, 73 наһатай М.Егорова иимэ ханамжатай: "Ойхонхоо ерэхэн ахадүүнээрээ, танилнуудаараа Буряад нютагһаа Сагаалганаа тэмдэглэжэ байһандаа ехэ баяртайб. Нютаг нютагай ёхор наада хаража, ёһо заншалнуудтай танилсажа, бүгдэ буряад зоноороо эльгэлжэ нуухада ехэ зохид лэ даа".

Сагаан харын найр үргэлжэлһөөр, нютаг нютагай зугаа наадан дэлгэрхээр лэ.

Э.ДАМБАЕВА.

„ГООХОН ХАТАН ДАНГИНА, ГОЁШООЖО НЭРЛЭНХЭЙ...“

Уржадэр Буряадай гүрэнэй оперо болон балетэй театрай оргон соо "Дангина ба Гэсэр-98" гэхэн республиканска мурьсөөнүүд үнгэргэгдэбэ. Тус мурьсөөндэ Буряадаймнай 11 аймагай ба Улаан-Үдэ хотын хүбүүд, басагад хабаадаа. Гол шанда хүртэгшэдые нэрлэе:

"Эдир Дангина-98": Эржена Биликтыева (Хурамхаан)

"Эдир Гэсэр-98": Борис Аюшеев (Хягтын аймагай Алтай нютаг)

"Хатан-98": Людмила Пархаева (1-дэхи лицей-интернат)

"Гэсэр-98": Даша-Нима Жамсуев (Хурамхаанай аймагай Аргата нуури)

"Дангина-98": Надежда Мунконова (Ахын аймагай Орлиг нютаг)

Республиканска арадай уран бүтээлэй түб, Эрдэм ухаанай болон нурулсалай министрство, Соёлой министрство энэ саншалта болоһон хэмжээ ябуулга үнгэргөө гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Борис БАЛДАНОВ.

А.ГЕРГЕНОВЭЙ зурагууд.

ШОНО ХЮДАЛГЫН ДҮНГҮҮД СОГСООЛГОДОБО

Манай Буряад ороной дэбисхэр дээрэ ан гүрөөл, мяхаша амитад, илангаяа шононууд хэр утнаа хойшо олон байһаниинь мэдээжэ. Нүүлшын 5 жэлэй хутасаа соо шонын тоо толгой ехэ олон болошоо гээд тэмдэглэхэ шухала. Охотведүүдэй тоолоһоной үндэһөөр, республикнай харьяата газар дээрэ 2000 шахуу шоно амидарна.

Шоно хадаа айхабтар мяхаша арьяатан юм. Эрдэмтэдэй тодорүүлһанай ёһоор, нэгэ шоно үдэртөө 4 килограмм тухай мяха эдидэг, дунда зэргээр жэлэй туршада 35-40 гүрөөхэ бариха, эдихэ шадалтай.

Шононууд нинтын болон үмсын адууһа малда, агнуурин ажахыда айхабтар ехэ хохидол ушаруулна. Хүсэд бэшэ мэдээгээр, үнгэрэгшэ жэлдэ 343, эбэртэ бодо мал, 1112 хонин, 786 адуун, 8 хойто зүгэй гэрэй ороноуд шонын хүнэһэн болоо.

Шоно хюдалгын 1997 оной дүнгүүд согсологдобо. Арьяатадтай тэмсэхэ ажалда 295

ангуушад хабаадажа, тэдэнэй 145-ниинь хоро, 118-ниинь буу хэрэглэжэ агнаһан байна. Үнгэрэгшэ 1997 ондо хамтадаа 375 шоно усадхагдаа. Тэрэ тоодо 205 эрэ, 151 эмэ, 15 гүлгэн шоно оролсоно. 202 шоно хорлогдож, 115 буудагдажа, 38-ниинь хабхаанаар, 4-ниинь урьхаар, 15 гүлгэн нүхэн сооһоо баригдаа. Баунтын (55 шоно), Яруунын (51), Ахын (47), Зэдын (33), Захааминай (29) аймагуудта шоно олоор хюдагдаа.

М. ГЫЛЫКОВ,

биолог-охотковед.

А. ГЕРГЕНОВЭЙ зураг.

Хүн ба байгаали ХЭД ЭРХИМЛЭЭБ?

Үргэн Буряад ороной хүбшэ тайгада, гол горхонууд соо үдэдэг шубуу шонхорнуудые аршалан хамгаалха талаар сонсохогодон харалга-конкурс жэл бүри үнгэргэгдэнэ. Шухала удха шанартай энэ хэмжээ ябуулгада республикн хургуулинуудай хурагшадтай эдэбхтэйгээр оролдосотойгоор хабаадалсагжыень тэмдэглэлтэй.

Конкурсн дүнгөөр республикн 20 хургуулиин хурагшадтай бүлэг шалгаржа, республикн байгаали хамгаалха бүлгэмэй соведэй президиумэй мүнгэн шанда, Хүндэлэлэй грамотануудта хүртэбэ. Эндэ нэгэ хэдэн аймагуудай хургуулинуудые нэрлэе.

Байгаалин баялигуудые хамгаалха талаар жэлһээ жэлдэ үнгэргэгдэжэ байдаг харалга-конкурсдо хургуулинуудай хурагшадые байгаалидаа дуратайгаар хүмүүжүүлжэ байдаг хургуулинуудай директорнуудтэ, биологиин багшанарта, нютагуудай ойн ажахынуудай хүдэлмэрлэгшэдтэ нэн түрүүлэн баяр баясхан хүргэнэбди. Эдэнэрэй эдэхи үүсхэлээр лэ шэмэрүүн хүйтэн үбэлэй үедэ манай нютагуудта үбэлжэдэг шубуухайнуудта эдихэ хоол тусхай хайрсагууд соо хэжэ хоолуудад болоһонинь найшаалтай юм. Эндэ Хориин аймагай Тээгдын, Хориин, Үдын дунда хургуулинуудай хурагшад конкурсдо шалгархан байна. Мүн Загарайн аймагай Ташаланай, Хягтын аймагай Үнгэрхэйн, Новодесятниковын, Кабанскын аймагай Селенгинскын, Улаан-Үдэ хотын 13-дахи, 26-дахи, 35-дахи, 55-дахи болон бусад дунда хургуулинуудай хурагшад болоһон даа.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

(Сониноймнай удаагдаху дугаар мартын 11-гэ гараха).

Эрхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Ахамад редактор А.А. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: Б.М.Ж. БАЛДАНОВ (ахамад редакторай орлогшо), Г.Х.ДАШЕЕВА (ахамад редакторай орлогшо), Б.В. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г. ЛУБСАНОВ (Буряад Республикын Правительство), Д.Д.СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагдаа: Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д.ОЧИРОВ, Н.Д. НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА, Д.Ш. ХУБИТУЕВ, А.Д. ТАПХАЕВ; В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаршвилиний үйлэс, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 3.900. (хамта 25.900) Хэблэлдэ тушаагдаһан сэг 17.00.

"Республиканска типографи" гэхэн АО-до газетэ хэблэгдэ. Директорийн телефон: 21-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтайхай. Заказ № 8294.

Редакциин телефонууд: ахамад редакторай - 21-50-96, приёмын - 21-54-54, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретариин - 21-50-52, секретариатай - 21-50-52, таһагууд: үндэһэтэнэй болон политическэ асуудалнуудаар - 21-55-97 (даагшань), 21-61-35, 21-34-05, экономикын - 21-63-86, 21-61-35, соёлой болон түүхын - 21-60-21 (даагшань), 21-57-63, залуушуулай, оюутадай ажабайдалай болон олонинтын хүдэлмэрин - 21-54-93 (даагшань), 21-69-58, мэдээлэл болон сонсохолой - 21-62-62, 21-67-81, корректорнуудай - 21-33-61, компьютерна түбэй - 21-66-76.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтери - 21-23-67, вахта - 21-60-91.

Тоюуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрзинуудай бэшэлые хазагйруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин ханамжа авторайхитай адли бэшэ байжа магад.

Аман Үгын

абдарһаа

АРАДАЙ ДУУНУУД

Хүлэгхэн түрэгсэн

Хүлһыень сэлмээжэ

Хүрһэтэ алтан дэлхэйдэ

Хүгшэртэр наһанайнгаа

Адуундаа түрэгсэн

Амыень олгуулан

Алтанхан нарата дэлхэй

Алдартар наһанайнгаа

Хазартат түрэгсэн

Хатарын олгуулан

Харагдагшад алтан дэлхэй

Хаягдатар наһанайнгаа

Унгын сээсэгэй салбалха

Улын наранай хүсэн лэ

Үржэн Хандаа түрэхэмн

Өөрымн хэсэн буян лэ

Дэлхэйн сээсэгэй салбалха

Дээдхэн наранай хүсэн лэ

Диваажан шангадтаа

Дээдхэн буянай хүсэн лэ.

Ногоон далайн дунда

Номин шулуун эрдэни.

Номуун хоёр багшанар

Ногоон Дара-Эхын

хубилгаан.

Сагаан далайн дунда

Сахуур шулуун эрдэни.

Самидуун хоёр багшанар

Сагаан Дара-Эхын

хубилгаан.

Ардагхан моринойнгоо амые

Адуундань табижа

Абахан эжынгээ ашые

Арбаадхан наһандаа

Эмээлтэйхэн моринойнгоо

Эжэлдэнь табижа харюула.

Эжыхэн абынгаа ашые

Эдирхэн наһандаа

хариула.

Будаланхан оронтой

Бурхантай бүмбэтэй

Болзортой гансахан

Буршалсахаш үгымни

Тахимал оройтой сүмбэрмн

Тарнтай бүмбэтэй мүнхэхэн

Тангилхан гансахан

Тасархаш үгымни сохонхон

Ургамалхан оройтой

Отошын бүмбэтэй мүнхэхэн

Ушархан гансахан

Орхилсохош үгымни

Хэжэнгын

Могсохон нютагта ажаһууга

Цыпила Банзаргашеевагай

эгэ дуунуудые эльгэлһэндэ

баясаад, Сагаан харын

амаршала хүргэнэбди.

Манай абын хайрата хани

нүхэр, бултанай эжы

РАДНАЕВА

Дымбыренжаб

Будажэповнагай

үни удаан үбдэжэ, наһа баранан

ушараар түрэхид, үхибүүдэнь

гүпээгэ шаналаа гаһуудалаа

мэдүүлэбди.

Мартын 9-дэ үдэрэй 13 сэгта

Оронго нютагта хүдоолуудадэ.

"БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА КҮГЖЭЛТЫЕ ГҮРЭНЭЙ ТАЛААНАА ЗАЛАН ХҮТЭЛБЭРИЛГЫЕ ШАНГАДХАХА ТУХАЙ" БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛДА ХАНДАЛГА

АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮНДЭТЭ ДЕПУТАДУУД!

Буряад Республикын Арадай Хуралда урда тээнь миний эльгээхэн жэл бүрийн хандалганууд соо республикын хүгжэлтын стратегическэ зорилгонууд, гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай зорилгонууд найруулагдааа нэн. Эдэ зорилгонууд тон түрүүн эгээл эрхимын - республикын газар дээрэ ажаһуудаг бүхы арадуудай түгэс ажабайдал - эдэ бүгдэ тэрэ зандаа үлэнхэй.

Бүхы Россидал адляар манай республика нийгэмэй шэнэ байдалда дадалгын орёо хүндэ үе шата дабажа байнхай. Президент байһан тула реформын ябадалнуудые миил гүнзэг, үндэһэн шухала бэшэ, харин шадаал наа, арадта үбшэнтэй бэшэ болгохые оролдохо зорилготойб.

Доройтолого, уналгаһаа тогтууритай ургалтаа, экономика тогтонхойгодо шэлжэн орохын үндэһэ нуури байгша жэлэй эхин хүртэр бүрилдөө гэжэ тоолоноб. Ургалтын хэр туйлагдаха байһаниинь республикын засагай бүхы халаануудай бодомжотой, зохилдонги ябадалнуудһаа шийдхэхы хэмжээндэ дулдыдаха зэргэтэй.

Манай республикада Президентын засагай бии болоһониинь богони түүхэтэй. Республикын хүсэндөө байһан Конституцияр Президент нэгэ доро Правительствын Түрүүлэгшэ гэхэ гү, али гүйсэхэхы засагай толгойлогшо болоно гэжэ харааланхай. Зүгөөр өөрымнишье дүйдүршэл, Россин Федерацийн бусад республикануудайшье гүрэнэй байгуулалтын жэшээ дээрһээ бодожо үзэхэдэ, Президентын эрхэ түлөөлэлгы зарим тэдэ хубилгахаар гэжэ ханагдана.

Буряад Республикын Арадай Хуралда 1996 оной январин 30-да, 1997 оной январин 27-до миний эльгээхэн Хандалганууд соо Буряад Республикын гүйсэхэхы засагай зургаануудые бүридүүлгын нэгэн бүхэли хараа бодомжо дурдаагдааа нэн. Арадай Хуралай депутатууд тэрэниие зүбшөөхөн байһа.

Тэрэ бодомжын ёһоор, Президентын болон Правительствын толгойлогшын эрхэ түлөөлэлгэнүүдые амьарлаха гэжэ хараалагдана. Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын бээ даанхай тушаал, республикын экономикае, социальна хүгжэлты хамжаата бүлэг бүлэгөөр хүтэлбэрилгын гурим тогтоолог хараалагдаа.

Энэ хараа бодомжо зарим хубяар бзелүүлэгдээ. Гүйсэхэхы зургаануудай байгууламжы хубилгаабди. Правительствын Түрүүлэгшын орлогшонорой хүтэлбэри доро министерствэнүүд, албан зургаануудай хамжаата бүлэгүүд байгуулагдаа. Правительствын Түрүүлэгшын нэгдэхэ орлогшын эрхэ зэргэ

дээшлүүлэгдээ. Ашаг үрэн мүнөө үзэгдэжэ байна.

1997 оной июль соо «Буряад Республикын Конституцида хубилалта, нэмэлтэнүүдые оруулха тухай» Хуулийн проект би оруулаа нэмби. Тээ тус асуудалай политикаар үлүү дашуурһан шэнжэ шэглэлтэй болоходо, тус хуулийн проекты гэдэргэнь бусааха баатай боложо, бүхы анхаралаа республикын социально-экономическа хүгжэлтын асуудалуудта хандуулаха зэргэтэй болоо нэмди.

Муниципальна хунгалтын һүүлээр үнгэрһэн хоёр жэлэй туршада нютагай өөһэдын хүтэлбэри тогтонхой. Гүрэнэй засаг энэ ябадалы хуули ёһоной талаар хангажа, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн эмхидхэлэй, методикын талаар дэмжэлгы өөр дээрээ даажа абаа.

Муниципальна бүридэлгэнүүдэй Уставууд баталагдаа. Ниитын территориальна өөһэдын хүтэлбэрийн байгуулалта эмхидхэгдээ. Буряад Республикын Президентын дэргэдэ нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн талаар Совет, муниципальна бүридэлгэнүүдэй толгойлогшонорой Совет байгуулагдаад, хүдэлмэрэе ябуулаа.

Захааминай, Яруунын, Хэжэнгын районуудта нютагай өөһэдын хүтэлбэри арга боломжонуудаа үзүүлээ. Арадай барилгын гуримаар соёл-хуралсалай эмхи зургаануудые байгуулга, хургуулийн хамнабарин ажахынүүдые хүгжөөлгэ, ниитын өөһэдын хүтэлбэрийн комитетүүдэй, хууринуудай старостанарай, ниитын эмхинүүдэй ажал ябуулга тухай хэлэнб. Баргажанай, Сэлэнгын, Муяын, бусад хэдэн районуудай толгойлогшонор, депутатуудай Советүүд энэ дүршэлэе үзөө наань, тухатай байгаа.

Гүрэнэй засагай зургаануудай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай хоорондо этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые хууляар амьарлаха республика дотор нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн хүгжөөлгын үндэһэ нуурийн болохо ёһотой. Федеральна, республиканска хуули ёһонуудтай зохилдуулан, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд гүрэнэй зарим эрхэ түлөөлэлгэнүүдые өөр дээрэ абаха аргатай. 1998 ондо нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай ажал ябуулгын мүнгэн сангай-экономическа үндэһэ нуури хангадаг хуулийн проектүүдые бэлдэхэ хүдэлмэри дүүргэгдэхэ.

Засагай гурбадахи - сүүдэй халаа бүридүүлгэдэ шухала алхамууд хэгдээ. Энэ ябадал Буряад Республикын Верховно Сүүдэй дэргэдэхэ сүүдэй Департамент байгуулгаар түгэсэхэ. Юстицийн зургаануудай, Юстицийн министерствын статус горитойгоор хубилжа, эрхэ түлөөлэлгэнэ үргэдэнэ.

1998 оной январин 1-нээ Юстицийн министерствын

нэрэһээ сүүдэй пристауудай шэнэ албан хүдэлжэ эхилээ. Тус албан сүүдүүдые, сүүдтэ хабаадагшадые сахин хамгаалха, сүүдэй үнэн зүбье эбдэхэ ябадалы зайсуулха, сүүдэй шийдхэбэринүүдэй гүйсэхэл хангаха уялгатай. Хэһээл-тэнүүдые гүйсэхэлгын байгууламжы Юстицийн министерствын мэдэлдэ үгэһэн ушар хуули гурим бэхжүүлгэдэ тухатай байха.

Гүрэнэйшье, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийншье шатын засаг үйлэ ябуулга, шийдхэбэринүүдые гаргахадаа, хуули ёһондо түшэглэхэ, хуули ёһоной зайлашагүй хүсэ нүлөөтэй байлгы хангаха уялгатай.

Гэмтэ ябадалнуудай олоор ушардагынь ханаа зобооно. Федеральна хуули ёһоной дутуу дунданууд экономикын халбарыда гэмтэ ябадалнуудые гаргахада зохимжотой эрхэ байдал хангана.

Эмхидхэгдэмэл болон экономика гэмтэ ябадалнуудтай, гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта ушардаг эдилгэ абалгатай тэмсэхэ талаар хуули сахилгын зургаануудай үүсхэдэг ябуулануудые республикын прокуратура зохилдуулха ушартай. Гүйсэхэдэг хүнүүдые бэшэ, харин гэмтэ ябадалнуудые эмхидхэгшэды элэрүүлжэ, харюусалгада хабаадуулха хэрэгтэй.

Гэмтэ ябадалнуудые хэргэлэлгэ хуули ёһо бэхжүүлгын гол шэглэлүүдэй нэгэн болоно. Тэрэнэй амжалтань экономика асуудалнуудые шийдхэлгэхэ, мүн хуули сахилгын зургаануудай кадрнуудай болон эд зөөрийн үндэһэ нуури бэхжүүлгэхэ дулдыдаха ушартай.

Нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд эрхэтэды, хуули ёһото нюурнууды гэмтэ ябадалнуудаа сахилгын талаар шухала үүргэ дүүргэхэ зэргэтэй. Тусгаарлабал, ниитын гурим сахилгын талаар эрхэтэдэй ниитын бүридэлгэнүүдые байгуулха «Хуули гурим» гэхэн бюджетдээ гадуур жасануудай ажал ябуулгын ашаг үрые дээшлүүлэхэ.

Россин Федерацийн бүридэлдэ демократическа хуули ёһото гүрэн гэжэ тодорһон Буряад Республикын тогтонхойлог засагууды амьарлалгын, хүнэй болон эрхэтэнэй эрхэ түлөөлэлгэнүүдэй, хуулийн эрхим дээдэ байлгын гол ёһонуудта саашадаашье түшэглэхэ ёһотой.

Бүхы Россидал адляар, республика соо эрхэтэнэй нийгэм бүрилдэнэ. Олон партинуудай байгууламжа бүрилдөө, ниитын олон тоото эмхинүүд бии боложо үргэлжлөөр.

Ниитын бүридэлгэнүүдтэй хамта гүрэнэй засагай зургаануудай харилсалгын ашаг үрэтэйгөөр арганууды бэдэрлэгэ улам бури шухала хэрэгтэй боложо байнхай.

Буряад Республикын Президентын дэргэдэ ниитын гуримаар хүдэлдэг зүбшэлэлгын хэдэн совет байгуулагданхай. Республикын гүрэнэй зургаануудай болон ниитын гол эмхинүүдэй хоорондо харилсаа тогтоодог, мэдээсэлнүүдээр андалдааг Политическэ зүбшэлэлгын совет жэлһээ үлүүтэй саг соо хүдэлмэриэ ябуулаа. Советтэ түлөөлэгдэһэн партинууды, нэгдэлнүүды дамжуулан, республикын шатада абтадаг хүтэлбэрилгын шийдхэбэринүүдые абалгада олонийтэ бодотоор нүлөөлхэ аргатай.

Буряад Республикын Президентын дэргэдэхэ Ахмад наһатайшуулай советтэ ажабайдалай болон хүтэлбэрийн ехэ дүй дүршэлтэй, даамай сэсэн бодолтой хүнүүд-оронхой.

Үндэһэ яһатанай совет байгуулха тухай Буряад Республикын Президентын Зарлиг баталагданхай.

Эрхэтэнэй нийгэмэй хүсэн гэбэл, саг үргэлжэ өөһэдөө хүгжэхэ, нарижан найжарха арга шадал болоно. Энэ ушар ниитын эблэрэл, политическэ тогтууритай байлгы лаб хангаха уялгатай гүрэнэй үүргые багадхаха бэшэ, харин дээшлүүлхэ зэргэтэй. Олон зуун жэлнүүдэй туршада тогтоһон үндэһэ яһанай онсо илгаатай Буряад орон тухай хэлбэл, иматгал хүсэтэй, бодомжотой гүрэн түрэ хүгжэлтэ дэбжэлтын бүгдэ ниитын эрилтэнүүдэй болон үндэһэ яһанай хоорондох заншалнуудай, ондо ондоо угсаатанай бүлэгүүдэй сэдхэл бодолой илгануудай, оршонхи юртэмсэ тухай үзэл бодолой ханал хүсэлнүүдэй хоорондох тэнсүүри хангаха аргатай.

Социальна халбарид гүрэнэй бэшэ эмхинүүдтэй гүрэнэй харилсалгын хуули ёһото үндэһэ нуури бүридүүлгэ тон хойшлуулашагүй зорилго болоно.

1997 оной апрель соо болоһон Буряад ороной арадуудай съезд республика доторхи үндэһэ яһатанай хоорондох харилсаануудай тогтууритай байһые гэршэлээ.

Республикын газар дайдаа амидардаг бүхы арадуудай амгалан ёһоор зэргэ оршохын хайхан ёһо заншалнууды арьбажуулаха гэжэ Буряад Республикын хаяхана бэлдэгдэһэн гүрэнэй үндэһэ яһанай политикын хараа бодомжо хараалагданхай. Тэрэнэй ёһоор үндэһэ яһанай хүгжэлтын, манай арадуудай хоорондо харилсалгын гүрэнэй ехэ хэмжээнэй программа бэлдэхээр хараалагданхай юм.

Эрхэтэнэй нийгэмэй институтуудай тогтохо эхин шатада нийгэм болон засагай хоорондох бээ бээ ойлголсолго, эршэтэйгээр харилсалга онсо урда шанартай болоно. Үндэһэ яһатанай харилсаанай гол шухала аргань олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд болоно. Республика дотор 119 хэблэл, тэрэ тоодо 65-аа үлүү газетэ

бүридхэдэ абтанхай. Нютагай телевидениин 26 канал, 12 радиопрограмма бии.

Гэхэ зуура энэ хэрэгтэй урда шанарай тала баһал байха. Мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй ажал ябуулгын хойноһоо үзэл сурталай талаар үргэлжэ хиналтаһаа арсалга, үгын конституционн эрхэ сүлөө, мэдээсэл абаха эрхэ гэхэ мэтэнүүд демократиин арсагагүй, агуухэ туйлаата болоно. Гэхэтэй хамта эрхэ сүлөө журналистнуудай мэргэжэлэй, эрхэтэнэй үндэр дээдын харюусалгатай байха эрилтэ табина. Мүн гүрэнэй засагай түлөөлэгшэд хэлбэгдэһэн, агаарай долгиндо гараһан үгы зүбөөр ойлгожо хураха ёһотой.

Үнгэрэгшэ жэл хэр хүндэ байбашье, экономика ургалтын эхилһэн жэл болоо гэхэ үндэһэ нуури гүйсэд бии.

Промышленна болон хүдөө ажахын инвестиционн хэрэгтэй уналга долоон жэлэй туршада түрүүшынхөө зогсоогдоо. Хүн зоной мүнгэнэй олзо оршо сэхэ тоогоороо 14 процентээр дээшлээ. Бодото олзо оршын доошололго горитойгоор зогсоогдоо. Эд хэрэглэмжын сэнгүүдэй ургалта нарын дунда зэргээр 1,8 процентһээ 1996 ондо - 0,6 процент хүртэр доошолоо. Материальна үйлдэбэрийн гол халбаринуудта үнгэтэ металлургида машина бүтээлгэдэ целлюлозосаарһанай, орооһо, хүрпээ татадаг, холимог тэжээл гаргадаг, хүнгэн промышленностьда хайн хубилалтанууд тохөөлдөө. Тэршэлэн эдэе хоолой промышленностьда, барилгын материалнууды үйлдэбэрилгэдэ үндэһэн хубилалта ушараа. Хүдөө ажахын продукциян ургалта газар ажаалай (орооһо таряанай, овошой, хартаабхын ажахын) ашаар туйлагдаа. Зүгөөр мал ажаалай байдал урданайхидаал ханаа зобооһоор. Малай тоо толгой хороһон зандаа.

Шанарай талаар бии болоһон хубилалтанууд бүришье шухала шэнгээр үзэгдэнэ. Экономикын бүридэл хубилжа, тэрэ эрилтэ хэрэглэмжэнүүды улам бүри хараада абадаг боложо, зоной нуудал байдалда хэрэггүй эд зөөри үйлдэбэрилхээ болижо байнхай.

Социальна халбаринишье байдал экономикодо хайн тээшээ хубилалтын болоһоние гэршэлэнэ. Бүхы оронойхидол адляар, үхибүү түрлгын тоогой уналга эрид доошолоо, үхибүүдэй түрэхэ тоогой хэмжээгээр бидэнэр, урданайхидал, Россин дундуур хэмжээе холо ахиһан зандаабди. Хүнүүдэй үхэхэ тоо гурбадахи жэлээ доошоложо, хүнэй наһанай хэмжээн дээшлэжэ байна. Автомобильнуудтай бүлэнүүдэй тоо горитойгоор дээшлэнэ, телевизор, холодильник, пылесос гэхэ мэтэ гэрэй техникын тоо дээшлэжэ шэнэ зүйлнүүд нэмэгдэнэ.

(Үргэлжэлэлын 6-дахы нюурта.)

Федеральна түбэй болон Буряад Республикын Правительствын хамтын оролдолгоор пенсийн түлбэринүүдэй талаар байдал тогтонжоо. Бюджетэй халбарид салын хүлээнэй талаар үритэлгэ усадхагдаа.

Экономическа реформын ябасые ороё болгодог эрхэ нүхсэлнүүд үнгэрэгшэ жэлдэ нүлөөгөө үзүүлэн зандаа байгаа. Бюджетэй доройтолго хүсэд усадхагдаагүй. Мүнгэнэй нөөсөнүүдэй дутагдал түлбэринүүдэй дутагдалдаа, экономика харилсаануудай бартерта оролгодо эсэс табиха арга олгоногүй. Гарзатай предпринимүүд үсөөн бэшэ. Транспортн комплексн байдал хүндэ. Олзо оршын хэмжээгээр зоной дундах илгарал ехэ байһаар. 3,1 мянган хүнөөр ажалгүйшүүлэй тоо дээшэлээ. 13,4 мянган хүн гэхэ гү, али экономика эдэбхитэй республикын хүн зоной 2,8 процент ажалгүйшүүл гэжэ албанай ёһоор бүрдхэдэ абтаа. Энэ хэмжээн Россин дундуурхи хэмжээнхээ дээшээ болоно.

Онсо ороё эрхэ байдалдаа, 1996, 1997 онуудай хилэ дээрэ, Президент онсо хэмжээнүүдэе абаха баатай болоо. 1996 оной ноябрийн 11-нэй 394-дэхи Зарлигаар республика дотор экономикые, социальна ажабайдалые хүтэлбэрилгын онсо гурим тогтоогдоо һэн. Удхань гзбэл, гүрэнэй засагай зургаануудай ажахын ябадалда үзүүлдэг нүлөөе шангадхаха ушар болоно.

Россин Президент Б.Н.Ельцин, Правительствын Түрүүлэгшэ В.С.Черномырдин энэ үзүүлгы ойлгожо, шадалай зэргээр дэмжэлгэ үзүүлээ. Федеральна засагай туһаламжа, мүн доторой нөөсөнүүдэе элсүүлгэ нүүрхшэдэй, энергетигүүдэй коллективүүдтэ тохёолдоһон шахардуу байдалые хуларуулха, 1997 оной хабарай тарилга, ургаса хуряалгыг эмхидхэлтэйгээр үнгэрэгшэ арга олгоо. Республикын Президентын, Правительствын шийдхэбэрээр эдэ хүдэлмэринүүд бюджетэй урьһаламжын ашаар үнгэрэгдөө. Тийгэжэ сагай уларилай зохио эрхэ байдалые түгэс ашаглаха арга олдоо. Эсэстэнь таряанай, хартаабхын, овошин ургаса дээшлээ.

Үйлэдбэри эршэдхэые, инвестиционн ябадануудые эдэбхижүүлхын тула Правительство налогой хэдэ хэдэн хүнгэлэлтнүүдэе тогтоожо, тэрэниие 50 гаран предприняти ашаглаа.

Экономикые хүтэлбэрилгын онсо гуримай байдалда олзын хэрэг эрхилэлгыг эдэбхитэйгээр дэмжэхэ политика үргэлжлөө. Экономикын министрствын дэргэдэ олзын хэрэг эрхилэлгыг дэмжэхэ талаар комитет үнгэрэгшэ жэлдэ байгуулагдаа. Буряад Республикын Президентын дэргэдэ олзын хэрэг эрхилэлгшэдэй зүбшэлэлгын совет хүдэлнэ. Бага болон дунда бизнес дэмжэлгын талаар региональна агентств нээгдээ. Бага олзын хэрэг эрхилэлгыг гүрэнэй зүгһөө дэмжэлгын программа бэлүүлэгдэнэ.

Зогсоод байһан хүсэнуудые түгэс ашаглахын, наймаанда гүйсэтгэ, продукци үйлэдбэрилгыг дээшлүүлхын тула манай Правительство налогой хүнгэлэлтэтэй сүлөөтэ олзын хэрэг эрхилэлгын территориялно-үйлэдбэрин зононуудые байгуулха гэжэ шийдээ. Прибор бүтээлгын нэгэдэл болон судна бүтээлгын завод конкурсын гуримые дүүргээ.

Экономикын байгуулам-

жые хубилгаха ябадалые инвестиционн доройтолго хаатуулна. Мүнгэн сангай талаар туйлай ехэ бэрхэшлүүлгэдэй тохёолдобой, республикын бюджетдээ 21 миллиардһаа дээшэ хуушан түхэригэй 19 инвестиционн проект мүнгөөр хангагдаа.

Хүдөө ажахын секторые хубилгалга үргэлжэлһөөр. Фермэнүүд, кооперативууд мэтын ажахые эрхилэлгын ашаар үрэтэй түхэл янзанууд улам бүри хүсээ эршэдхэнэ. Дэлгүүрэй эрхэ байдалда дадажа шадаһан хэдэн колхозууд, совхозууд шэнэ түхэлтэй болонхой.

Заха холын, заншалта ёһоор мал үсхэбэридэг Захаминай, Ахын, Яруунын, Хурамхаанай аймагууд дэлгүүртэ илангаяа дадамгай байба. Реформонуудай «хоёрдохи долги» - фермерэй ажахыһаа кооперативуудта шэлжэн оролго эршэ дэлисээ эндэ нэмэнэ.

Хүдөө ажахые хубилгаха талаар түрүү зэргэдэ дабшадаг Белгородско, Орловско областнуудай жэшээгээр республика дотор эдэс хоолой ниитэ нэгэн налог тогтоогдоно. Хүдөө ажахын предпринимүүдэй реформо эхилэнхэй. 1998 он ажахынуудай байгууламжые, хүдөөдэхи экономика харилсаануудые үргэлжэ шэнэдхэлгэдэ удха шанар ехэтэй үе шата болохо гэжэ тоолоно.

Республикын мүнгэн сангай баазые тогтонжоруулха тухай программын ёһоор мүнгэн сангай-урьһаламжын сектортэ тон түрүүн өөһэдхынгөө хүсөөр бюджетээ хүсэлдүүлхэ ябадал туйлахын тула хүдэлмэри ябуулагдаа.

Үйлэдбэрийн болон хангалгануудай хэмжээнүүдэй һайн тээшэ хубилгалга мүнгэн сангай байдалые хайжаруулаагүй байһаар. Бюджет тэнсүүригү байһан зандаа.

Бюджетэй халбарид салын хүлээнэй талаар үритэлгыг усадхахын тула федеральна бюджетдээ үгтэжэ, республика дотор социальна шахардуу байдалые хуларуулха арга олгоһон урьһаламжа мүнгэн сангай байдалые үндэһөөрн хайжаруулаагүй. Уриез бусааха хэрэгтэй бууу.

Бюджетэй доройтолгыг усадхахын тула бюджет зохёон бэлдэлгыг шанарай талаар шэнэ хэмжээндэ гаргаха шухала.

Налогой ашаа нэмээһэнэй үндэһөөр олзо оршые ехэ болгохо гэхэн арга зам ашаар үр багатай гэжэ ажабайдал харуулаа. Налогой базые үргэдхэхэ ябадал манай гол зорилго болоно.

Бюджетэй олзо оршын үндэһэ һууриие бэхижүүлхэ шадалтай предпринимүүдэй үйлэдбэрийе Правительство дэмжэхэ байна. Хүдөө ажахыдашые тиймэ юмэн хэгдэхэ: бюджетэй мүнгэ бутаргажа халгаангүйгөөр, ашаар олзо оруулхаар лэ ажахынуудта тусгаар туһаламжа үзүүлхээр хараална.

Налог суглуулха, налогой системые нарижуулха, налогой талаар хуулиие сахилгын хойноһоо хиналта тогтоохо гэжэ шухала хэрэг гэжэ тоолонобди.

«Социальна болон финансын нормативууд тухай» Буряад Республикын Хуули нутагай өөһэдхын хүтэлбэрийн зургаануудай эдэхи үүсхэлые дэмжэхэ гэхэн табисууртай. 1998 оной бюджет эдэ нормативуудта түшгэлжөөр хараална. Яахадаа гэхэдэ, гэр байра, эрдэм хуралсал, медицинскэ хангалга болон бусад хэрэгүүдэе гүрэн лаб хангаха арга олохо байна бууу.

Гаргаша доошолуудан, олзо

оршоёо дээшлүүлхэ хэмжээ ябуулануудтай хамта гадаадын гүрэнүүдтэ удаан болзорой урьһаламжа үгэдэг болохо талаар хүдэлмэри үргэлжлүүлэгдэхэ юм. Тийгэжэ республикынгаа нэрэ хүндые энэ талаар үргэхэ зорилго табигдана.

Регионууд хоорондын харилсаа холбоо бэхижүүлгэдэ федеральна хоёр програмада гар табигдаа. Алас Дурна зүгэй ба Забайкалийн, мүн Сибириин социально-экономическа хүгжэлтын программа тон ехэ удаа шанартай гээд тэмдэглэе.

Тэрэшлэн Россин Федераци - Монгол, «Черномырдин - Гор» (Россин Алас Дурна зүг - США-гай баруун бээдхи штадууд), «Черномырдин - Ли Пэн» (Росси - Хитад), «Ельцин - Хасимото (Росси - Япон)» гэдэг правительстванууд хоорондын комиссинуудай хүдэлмэридэ манай республикын хабаадалга холын хараа бодолтой байхаар тухайлагдана.

Буряад Республика Корейн Республика хоёрой хоорондохи экономика ба соёлой талаар харилсаа холбоон хоёр гүрэнэй хоорондохи хэлсээнэй үндэһөөр бэлүүлэгдэхэ; Россин Правительствын тогтоолой ёһоор Буряад Республикын Президент тус хэлсээндэ гар табиха болонхой.

Буряад Республикын Правительство Арадай Хуралай баталан абаһан социально-экономическа хараа шэглэлэй үндэһөөр 1998 ондо бэлүүлхэ ажал ябуулануудай түсэб табинхай. Правительство хадаа экономика хүгжэлтын стратеги бэлүүлхэдэ материална үйлэдбэрийн асуудалда гол анхараалаа хандуулжа, промышленна предпринимүүдэй хүгжэлтэ ба байгууламжыне ондоо болгохо талаар хэмжээнүүдэе бэлүүлхэ юм.

Экономическа асуудалнуудые шийдхэхэ, халбаринуудай дотоодын ба халбаринууд хоорондын холбоо нарижуулха, экономикын хүгжэлтые хурдадхаха хэрэгтэ гүрэнэй үргэдэ дээшлүүлхэ зорилго хурсаар табигдаха болоно.

Мүнгэ номолходоо ашаар үрыен дээшлүүлхэ, олзо оршотой халбарин хүгжэлтэдэ эдэбхитэйгээр хамааран оролсохо шухала гээд правительство тоолоно. Тийхэдэ эрдэм-техникын туйлалтануудые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ талаар оролдоого гаргаха, энэ хэрэгтэ мүнгэ ехээр номолдог болохо ёһотой.

Өөрынгөө нөөсэ арга боломжонуудые гүйсэдөөр хэрэглэн, финансын ажахые хүгжөөхэ, бюджетээ хайжаруулха хэрэг правительствын онсо анхарал доро байха зэргэтэй.

Регионууд хоорондын, гадаадын экономика холбоонуудые бүхы хүсөөрөө хэрэглэхэ зуураа өөрынгөө дэлгүүрые хамгаалха гэжэ оролдохобди.

Правительство олзын хэрэг эрхилэлгэдэ ехэ анхарал хандуулха; тэрнө хүнүүдэе ажалтай болгохо найдабари түрүүлнэ.

Эдэбхитэй социальна политика хадаа Президентын, республикын правительствын программн нэгэ шухала зүйлыне болодог. Экономикын ургалтын ашаар хүн зоной ажабайдалай хэмжээ дээшлүүлхэ зорилго бэлүүлэгдэхэ ёһотой.

Манай республикын хүнүүдэй, илангаяа үхибүүдэй бэеын элүүрые, элүүр энхэ байдалые хангалга шухалын шухала хэрэг мүн. «Буряад Республикын гэр бүлэ ба

үхибүүд» гэхэн удаан болзорой программа баталан абтанхай. Даб дээрэ хараалһан бүхы зүйлнүүдэе бэлүүлхэ арга үгы байна.

Гэбэшье хойшолуулашагүй нэгэ асуудал шийдхэхэ, 1997 ондо 68 мянган үхибүүдые зундаа амаруулха аргатай байгаабди.

Правительство хэдэ хэдэн тусхай программануудые бэлүүлжэ, эхэ хүнэй бэеые хайжаруулха эрхэ байдал олгоо. Жэшээлхэдэ, «Эхэ ба үхибүүн» гэхэн программн ёһоор, нарайлалгын байшангуудые мүнөө үеын медицинскэ аппаратураар хангаха гэжэ хараалһабди.

Залуу үетэнэй бэеын элүүр байдал оршон тойронхи байдалтай нягта холбоотой ха юм. Энэниие бидэ ажал ябуулагдаа хүтэлбэри болгохо уялгатайбди. Бэрхэшлүүлгэдэй дайралдабашье, элүүрые хамгаалгын хэрэг зарим тэдэ хайжаруулжа шадаабди. Олон хүнүүдые медицинскэ хангалгада ябуулха, эм домоор хангаха хэрэг муу бэшээр бэлүүлэгдэнэ. Учасково врачнуудай хүдэлмэри нарижуулан хайжаруулагдана. Медицинскэ уялгата страхованин ажал ябуулганарижуулагдана. Мүнгэ зөөри эдэбхитэйгээр бэдэржэ, хариин гүрэнүүдэй проектнүүдые хэрэглэжэ шадаабди. Жэшээлхэдэ, медицинскэ яаралтай туһаламжын түб байгуулаабди; 16 операционно столтой хирургическа түб бии болгогдоо, шэнэ онһон түхээрэлгэнүүдые абажа тодоххо хэлсээнүүд баталагдаа.

Туберкулез болон бусад халдабаритай үбшэн таража эхилээ һэн. Правительство энэниие хараадаа абажа, хэдэ хэдэн республиканска тусхай программа баталаа. Тэдэ программануудые бэлүүлгэ шухала удаа шанартай хэрэг болохо байна.

Реформо бэлүүлжэ эхилхэдэ, олон хүлээгдээгүй бэрхэшлүүлгэдэй ушараабди. Ажалгүйдэлгэ тэрэ тоодо оролсоно. 1997 ондо Россин дунда зэргын хэмжээнхээ дээгүүр байгаа, мүн байгша ондо ажалгүйшүүлэй тоо бага болохогүй гэжэ тухайлахаар байна. Энэ талаар гүрэнэй политика эли: хүнүүдтэ ажал олгохо, ажалгүйшүүлдэ материална туһаламжа үзүүлхэ зорилго бэлүүлэгдэхэ юм.

Ажалай дэлгүүр дээрэхи хүнүүдые хургаха, шэнэ мэргэжэлтэй болгохо, мэргэжэлые дээшлүүлхэ хэрэг хадаа ашаар үрэтэй хэмжээнүүд гэжэ тоологдохо зэргэтэй. Республикын хуралсаалай 35 түбүүдтэ 40 гаран мэргэжэлтэй болгохо аргатай. Жолоошон, парикмахер, менеджер, юридическэ консультант, телерадиомастер болон бусад мэргэжэлтэй болохо байна бууу.

Мүнөө ажалгүйшүүлэй тоодо ябагшадай олонхын олзын хэрэг эрхилхэ гэхэн нэдэлгэ гаргана. Энэ эрмэлзэлые дэмжэхэ талаар хэмжээнүүд абтаха ёһотой. Ажал бэлэхэнээр оложо шадахагүй хүнүүдтэ (мэргэжэл олоогүй эдиришүүл, инвалидууд болон олон үхибүүдэй эхэ, эсэгэнэр) ажал олгоһон п р е д п р и я т и н у у д урмашуулагдаха байна.

А г р о п р о м ы ш л е н а комплексдо реформо үнгэрэгшэдэ, хүдөө ажахын үйлэдбэридэ ажаалагшадай тоо үсөөрхэ болоно. Тиймэһээ таряашадай үмсын ажахы хүгжөөхэ, хүдөө ажагыда туһалдаг промышленна предпринимүүдэе дэмжэхэ зорилго табигдана.

Арад зоной ажагуудалые

хайжаруулха, үгытэйшүүлэй тоо үсөөрхэ асуудалда анхараала хандуулха асуудал мүнөө үедэ гол шухала болоно.

Салинай эгээн бага хэмжээн хадаа ажамадаралгада нэн түрүүн хэрэгтэй зүйлнүүдэй худалдажа абаха арга боломжотой. Тэнсүүлхэ хэмжээнүүдые президент, правительство хараална. Салин хүлэ түлэлгын асуудалые гүрэнэй хамгаалалтада абаха, салингай социальна стандарт тодорхойлжо, час бүхэнэй хүдэлмэрийн хэмжээ байгуулхань шухала.

Ондо ондоо халбарин ажалшадай олзобори бээ бээһэнхэ илгаагүй байлгахын тула тусхай шэглэлэй политика ябуулха ёһотойбди.

Салин, пенсия, стипендия, социальна түлбэри сэг болзоргонь үгэжэ байха эрхэ байдал түхээрхын тула экономика тусхай гурим хуулиин хүсэтэйгөөр тогтоохобди.

Эгээн хууру зондоо социальна туһаламжа үзүүлхэдэ, юрэнхыдэнь бэшэ, харин хүн бүхэнэйнь бодото байдалые тодорхойлжо, өөрын нэрээ түлбэри оруулжа байха ёһотойбди. Иймэ шэглэлтэй ажал ябуулагдажа эхилээ. Энэ асуудалнуудые түгэс шийдхэхэ тусхай хуули, тогтоолнууа тунхаглагданхай. Манай шийдхэбэринүүдые арад зон халуунаар дэмжэжэ абаа.

Нүүлэй үедэ манай республика соо шэнэ түхэлэй социальна эмхинүүд олоор байгуулагдаа юм. Тэдэнэй бүрдхэдэ ветерануудай байшангууд, үншэн хүүгэдэй интернадууд, социальн-эмшэлгын түбүүд оролсоно. Зүгөөр тэдэнэрэй тоо олошоруулха зорилго урдаа табинабди. Ажалай болон социальна хамгаалгын министерство тусхай программн ёһоор эдэ түб, байшангуудай материално-техническэ үндэһэ һуури хайжаруулха шэглэлтэй ажал ябуулна, саашадань ябуулхашье байха.

Үншэрхэн үхибүүдые социальна талаар хамгаалха хэмжээнүүдые хойшолуулалтагүйгөөр ябуулхань манай уялга болоно. Имаршые һайн эрхэ байдал интернадуудта олгоошые хаамнай, эхэ эсэгын энэрхы хандалгада хүржэ шадахагүйбди гэжэ мэдэрээд, үхибүүдые үргэжэ абаха дуратай айлануудта мүн лэ туһаламжа үзүүлжэ байха арга боломжо хараалхада болоно.

Олон жэлэй туршада барилгын халбарин бираггүйгөөр хүгжэһэн хадань гэр байраар хангалта хадаа манай шийдхэгдээгүй асуудал болоно. Росси соо бидэ энэ талаар эгээн һүүлшын һуури эзлэнбди.

Гэр байра барилгын ажалые тургэдхын тула мүнөө үеын экономика реформын бүхы арга боломжонуудые хэрэглэхэ ёһотойбди. Байра абаха дуратай хүнүүдэй хубин мүнэ хабардуулжа барилга хэхээ болоно. Тэрэшлэн банкһаа урьһаламжын мүнэ бага процентээр абаха эрхэ байдал хараалха ёһотойбди.

Гэбэшье бюджетэй мүнгөөр гэр байрын барилга үргэлжлүүлэгдэхэ, гол түлэ оошорто байһан хүнүүдые байраар хангаха зэргэтэйбди. Гадаа республикын хойто районнуудай хүн зоние байраар хангаха программа зохёогоод тэндэ барилга эршэтэйгээр ябуулабди.

Байһан гэр байрын жасаа гамтайгаар хандуулжа байхын тула гэрэй эзэдэй бүлгэмүүдые байгуулхань тон шухала.

(Үргэлжэлэлэнь 7-дохи нyoртa.)

Политиче
эрэнүүды
Спектор
Шибэрэй ай
Удас ажал
содой кас
20-да УК-га
аһаадаа. 19
Нияев
Инда хуури
дэлөө. 19
статинууд
Фералин
Кодак
туринда тү
мартын 30-
үрээс хаһа
Цыремп
агай Ул
ондодон д
58-10-ост
Жалчан
Жани хуу
холоздо х
саягай ү
11-дэ сүлөө
Аусанов
агай Ха
1930 оной а
хэлээр эр
Батурын
агай Бу
УК-гай 58-
ний ноябр
Корнеев
обастин
Мологов
экспедитор
1938 оной
Федорин
Красин
дехондо т
1930 оной
Оленки
дехондо т
1930 оной м
Шарапо
дээ-Бур
долоздо х
58-2-
агай даһан
Пряко
омондо тү
гай 58-10
үрээс хал
Донско
агай Т
ахашан б
1933 оной
дээр
стүүлэгдэ
Шамбе
агай Ус
долоздо х
10, 58-11 с
ойнояб
Данзар
элэнгын
доктор
а УК-гай

ийшүүлэйт
да анхараа
мүнөө үедэ
ага хэмжэ
алгада нэн
зүйлнүүдэй
аха арга
Тэнсүүлхэ
президент
аална. Салин
асуулаа
татада абаа,
на стандарт
с бүхэнэй
хэмжээ
а.
налбарин
обори бээ
й байгаа
эй политика
стипенди
бэри саг
байха эрх
хын тула
схай гурим
үсэтэйгөөр
доо социаль
зүүлхэдээ,
харин хүн
байдалаа
ын нэрээ
ажаа байха
шэглэлтэй
эхилээ. Энэ
с шийдхээ
огтоолнууд
Манай
е арад зон
э абаа.
э манай
энэ түхэлэй
үүдэ олоор
и. Тэдэнэй
ерануудай
н хүүгдэй
оциально-
а оролсоно.
рэй тоо
ило урдаа
лай болон
амгаалгын
тусхай
рэдэ түб,
териально-
э хуури
элэтэй ажал
ябуулхашье
ухибуудые
хамгаалаа
ойшолуу-
хань манай
ришье байн
ернадуудта
эхэ эсэгын
да хүржээ
мэдэрээ,
баха дуратай
тухаламжа
а боломжо
туршада
налбарин
нэн хадаа
хадаа манай
дал болоно.
алаар эгээн
энзбди.
ын ажалые
мүнөө уелн
рмын бүхн
е хэрэглээ
аха дуратай
н мунгэ
лга хэхээ
налбаан
ын банклаа
үнгэ бага
эрхэ байдал
и.
эй мунгөөр
барилга
гол түлээ
хүнүүдэ
эргэтэйбди.
ын хойто
иэ байраар
зохёогоод
шэтэйгээр
ын жасада
жа байхын
үлгэмүүдэ
хала.
нь 7-дохи

(үргэлжлээл. Эхинийн 6-
мюурта).
Тэр байдалай гүрэнэй серти-
гэн тусхай шэглэлэй
программа манай
ябуулгада нүлөө үзүүлхэ
эргэтэй.
Коммунальна ажахын эмхитэй,
хүдэмэринөө гэр
гүрим байдал дудыдана.
налбарин гуримшуулаха,
оюулсалгыень дээшлүүлхэ
оюулготойгоор зохёогдонон
и, тогтоолнууд жөншэдгүй
и, тугтүүлхэ ёготой. Комму-
наль ашагалтын гаргаша
на ашагалуулаха, дулаа, түлишэ,
электроэнерги алмаха хэрэгтэ
ага хэмжээ хандуулахы
шухала.
Коммунальна түлбэрин
хүдэмэрин хүн зоной хүзүүн дээрэ
гэнэ реформын зарим
үдэ республикын Президи-
ум Правительство буруушаана.
Мунгэ зөөрин дутадахан

дээрээ республикын эрдэм
хуралсал, соёл болбосорол
шахардуу байдалда оронхой.
Эрдэм хуралсал хүжөөхэ
республикын Программа болон
"Буряад Республикын хуралсал
болон эрдэм гүрэнэй талааа
дэмжэхэ хэмжээнүүд тухай"
Правительствын Тогтоол болон
бусад документүүд эдэ
налбаринуудай саашааа хүгжээ
зорилгодо зориулагданхай.
Ерээдүй сагта гүнзгэ эрдэм
мэдэсгүйгөөр, хари хэлэнүүдэ
мэдэнгүйгөөр, компьютер болон
бусад хэрэгсэлнүүдэ шудалан-
гүйгөөр ямаршье налбарид ур
эхэтэйгээр хүдэлхэ аргагүйн
мэдээжэ. Тиймээ мүнөө үедэ
хуралсалай удха болон зааха
арганууд шэнжэлдэнэ. Мүнөө
үедэ республика дотор 8 гимнази,
8 лицей, 5 социально-педагогиче-
ска комплекс, "үхибүүдэй
тусхай хургуули" гэнэ 87
комплекс хүдэлнэ.

Буряадай үндэсн хургуули-
нууд нэргээн шэнжэлдэнэ.
Тийгээ мүнөө үедэ 9 хургуули-
нууд буряад арадай үндэсн
хургуулинууд гэжэ тоологдоно. 5
хургуулинуудта шэмээшгүүдэй
ёо заншал болон соёл болбосорол
үзжэ, 3 хургуули хасагуудай ёо
заншал дээрэ хүмүүжүүлгээ
эмхидхэнэ. 4 хургуулинуудта
эвенкүүдэй түбүүд байгуула-
данхай.
Республикын эрдэмтэд
өөхэдэнь шэнжэлгэнүүдээр
экономикын болон социальна
налбаринуудай проектүүдэ
дэмжэдэг байха юм. Хэды хүшэр
хүндэ байбашье, эрдэмтэдэй тоо
үсөөрөөгүй, эрдэмтэй эмхи
зургаанууд хүдэлхэн хэбээрээ.
Республикын соёлшод
урданайхидаал адлар хүдэлнэ.
Манда элдэб фестивальнууд,
конкурснууд болоно, театрнууд
премьерэдэ урина. Үндэсн
драмын студи нээгдэнхэй.

Түгсэхэдэ гэжэ хэлэхэдэ, 1998
он республикын ажабайдалда
онсо ухатай. Мүнөө жэл респуб-
ликимнай байгуулагдааар 75
жэлэй ой гүйсэхэнэ. Буряад
Республикын түрүүшын Президи-
дентын, Арадай Хуралай болон
Правительствын эрхэ түлөөлэг-
гын болзор энэ жэлдэ түгсэхэнэ.
Социально-экономическа
политикые түбэй мэдэлхээ гарга-
жа, Федерации субъектнүүдтэ
эхэ хэмжээнэй эрхэ үгэлгэ гээшэ
мүнөө үедэ Росси дотор боложо
байн демократическа хубилал-
тануудай гол шухалань болоно.
Тэрэ хадаа республикын эдэхи
үүсхэлы үргэдхэнэ гэшэ.
Эгээл нимэ үедэ Арадай
Хуралай үүргэ хураггүй ехээр
дээшэлнэ. Үнгэрэгшэ гурбан
жэлэй туршада хуули гаргаха
талаар ехэ дүй дүршэлтэй
болонхой. Президентын, Прави-

тельствын болон Арадай Хуралай
хамтадаа хуули гаргаха ажал
ябуулга яһала найнаар эмхид-
хэгдэнхэй. Арадай Хуралай
эмхидхэгдэнхэй хойшо 60 гаран
хуулинууд баталагдан абтаа.
Хуули гаргаха хэрэгий улам
бэхижүүлхын тула нэн түрүүн
хуулинуудай проектүүдэ
парламентска шагналганууд
дээрэ зүбшэн хэлсэхэ ябадал
үргэлжлүүлхэ, мүн хуулийн
проектнүүдэ бүгдэ арадай
зүбшэн хэлсэлгэдэ гаргаха
шухала.
"Буряад Республикын хуули
гаргаха ажал ябуулга тухай" гэнэ
Хуулийн гаранһаа хойшо хуули
гаргаха асуудал найжараа. Мүнөө
үедэ экономикые хүгжөөхэ,
үйлэдбэрийн ургалтыг найжа-
руулаха, социальна асуудалнууды
шийдхэхэ хуулинуудта онсо
анхрал хандуулаха зэргэтэй.

ХҮН БА ҮЕ САГ

НЭРЭНҮҮДЫНЬ САГААРУУЛАГДАБА

Политическэ хашалган хамалганда ороһон зоной
нэрэнүүдэнь 1998 ондо сагааруулагдаба гэбэл:
Сектор Матвей Григорьевич 1887 ондо Мухар-
Шэбэрэй аймагай Шэнэ Заган нютагта түрэнэ юм. Улаан-
Удэ ажауухадаа, хотын Осоавиахимий дегазационно
эсвэдой кассир-инкассатораар хүдэлөө. 1938 оной мартын
3-да УК-гай 58-10, 58-11 статьянуудай үндэһөөр эрхээ
хаһагдаа. 1939 оной августын 29-дэ сүлөөлгдөө.
Нимаев Зорикто 1907 ондо Мухар-Шэбэрэй аймагай
Хуулинда түрэнэ байна. Улаан-Удын почтын таһагта
хүдэлөө. 1938 оной июниин 1-дэ УК-гай 58-2, 58-10, 58-11
статьянуудай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1940 оной
февралын 6-да сүлөөлгдөө юм.
Конаков Захар Прокопьевич 1889 ондо Баргажан
нүгдэ түрэнэ юм. Үмсын ажахыда хүдэлөө. 1930 оной
мартын 30-да УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 10 жэлээр
эрхээ хаһагдаа.
Цыренпилов Нагмит (Дондок) 1898 ондо Захааминай
аймагай Үлэгшэн нютагта түрэнэ. Зэдын барилгын
стандарт дархашан байгаа. 1937 оной декабрийн 6-да УК-
гай 58-10 статьягай үндэһөөр 10 жэлээр эрхээ хаһагдаа,
1939 оной апрелин 3-да сүлөөлгдөө юм.
Халданов Цыренжап 1881 ондо Захааминай аймагай
Хуулинда түрэнэ байна. Ленинэй нэрэмжэтэ
колхоздо хүдэлөө. 1932 оной декабрийн 2-то УК-гай 58-7
статьягай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1933 оной июлиин
1-дэ сүлөөлгдөө.
Асанов Василий Ефимович 1888 ондо Захааминай
аймагай Хамни нютагта түрэнэ. Үмсын ажахыда хүдэлөө.
1930 оной апрелин 28-да УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр
10 жэлээр эрхээ хаһагдаа.
Батурин Василий Абросимович 1883 ондо Кабанскын
аймагай Бурла нютагта түрэнэ. 1938 оной мартын 23-да
УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1940
оной ноябрийн 11-дэ сүлөөлгдөө.
Корнеев Феодосий Егорович 1805 ондо Уральска
областин Курганой округой Марийска аймагай Россия-
могово нютагта түрэнэ. Улаан-Удэд Бурмонторгын
инспекторээр хүдэлөө. УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр
10 жэлээр эрхээ хаһагдаа, 1939 оной
декабрийн 13-да сүлөөлгдөө.
Красинский Иван Васильевич 1874 ондо Мухар-Шэбэр
нүгдэ түрэнэ байна. УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр
10 жэлээр эрхээ хаһагдаа, 1939 оной мартын 22-то 5 жэлээр
эрхээ хаһагдахан юм.
Олеников Винасий Павлович 1889 ондо Мухар-Шэбэр
нүгдэ түрэнэ юм. УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр
10 жэлээр эрхээ хаһагдаа, 1939 оной мартын 22-то 5 жэлээр
эрхээ хаһагдахан байна.
Шарапов Даши Дампилович 1883 ондо Зэдын аймагай
Бургалтай нютагта түрэнэ. Сахьяновэй нэрэмжэтэ
колхоздо хүдэлжэ байһанаа, 1938 оной мартын 10-да УК-
гай 58-2, 58-7, 58-11 статьянуудай үндэһөөр эрхээ
хаһагдахан юм. 1940 оной февраль нарада сүлөөлгдөө.
Цыбиков Цыден-Еши Захааминай аймагай Мэлэ-Бортын
нүгдэ түрэнэ. Санагын дасанай гэбшэ лама байгаа. УК-
гай 58-10 статьягай үндэһөөр 1932 оной июлиин 20-до
эрхээ хаһагдаа, 1934 оной мартын 16-да сүлөөлгдөө юм.
Донской Анисим Филиппович 1876 ондо Түнхэнэй
аймагай Түнхэн хуулинда түрэнэ байна. Станична
халдан байһанаа, комендатурын дархашанаар хүдэлөө.
1933 оной апрелин 5-да УК-гай 58-10, 58-13 статьянуудай
үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1933 оной июниин 17-до
сүлөөлгдөө.
Шамбеев Цырен Гармажапович 1921 ондо Сэлэнгын
аймагай Үбэр хуулинда түрэнэ юм. 3-дахи Интернационал
колхоздо хүдэлөө. 1938 оной июлиин 17-до УК-гай 58-2, 58-
10, 58-11 статьянуудай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1938
оной ноябрийн 9-дэ сүлөөлгдэнэ байна.
Заракцаев Аюша Цыренжапович 1887 ондо
Сэлэнгын аймагай Үбэр-Зөөхэй нютагта түрэнэ.
Солонгорой дасанай лама байгаа. 1933 оной сентябрийн 3-
да УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 10 жэлээр эрхээ

хаһагдаа.
Лазарев Мамонт Осипович 1897 ондо Бэшүүрэй аймагай
Охин-Булагта түрэнэ байна. Рагозиной нэрэмжэтэ
колхоздо хүдэлөө. УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 1938
оной июлиин 8-да эрхээ хаһагдаа, 1940 оной декабрийн
19-да сүлөөлгдөө.
Тухинцев Василий Евграфович 1887 ондо Баунтын
аймагай Турулгар нютагта түрэнэ. Ангуушан. 1937 оной
декабрийн 9-дэ 58-10 статьягай үндэһөөр 10 жэлээр эрхээ
хаһагдаа.
Пичугин Иван Ермилович 1870 ондо Мухар-Шэбэрэй
аймагай Подлопатки нютагта түрэнэ. "Красное Знамя"
колхоздо хүдэлөө. УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 1938
оной сентябрийн 9-дэ эрхээ хаһагдаа, 1939 оной декабрийн
10-да сүлөөлгдөө.
Бикетов Феофан Георгиевич 1892 ондо Зэдын аймагай
Нарин нютагта түрэнэ юм. Ворошиловай нэрэмжэтэ
колхоздо хүдэлөө. 1937 оной октябрийн 28-да УК-гай 58-
10 статьягай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1939 оной январин
30-да сүлөөлгдэнэ байна.
Слепнев Антип Ефимович 1877 ондо Бэшүүр тосхондо
түрэнэ юм. "Красная Звезда" колхоздо хүдэлөө. 1942
оной августын 8-да УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 5
жэлээр эрхээ хаһагдаа.
Грудинин Алексей Родионович 1892 ондо Тарбагатай
аймагай Хандагатай хуулинда түрэнэ байна. "Красный
боек" колхоздо хүдэлөө. 1938 оной июниин 1-дэ УК-гай 58-
10 статьягай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа.
Хлудинев Иван Николаевич 1892 ондо Хяагтын аймагай
Ехэ-Худари нютагта түрэнэ. Хяагтын аймагай Ехэ-Нуга
нютагай Скотомпорт гэнэ конторын дархашан байгаа.
УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 1938 оной июлиин 16-да
эрхээ хаһагдаа, 1939 оной декабрийн 10-да сүлөөлгдэнэ
байна.
Котовщиков Тихон Никифорович 1887 ондо Түнхэнэй
аймагай Харли-Горхон нютагта түрэнэ юм. 1933 оной
апрелин 5-да УК-гай 58-10, 58-13 статьянуудай үндэһөөр
эрхээ хаһагдаа, 1933 оной июлиин 8-да сүлөөлгдөө.
Елисеев Алексей Маркович 1893 ондо Зэдын аймагай
Елота нютагта түрэнэ. Мухар-Шэбэрэй аймагай
Подлопатки нютагта ветеринарар хүдэлөө. 1938 оной
мартын 13-да УК-гай 58-10, 58-11 статьянуудай үндэһөөр
эрхээ хаһагдаа, 1939 оной декабрийн 10-да сүлөөлгдөө
юм.
Мангиров Николай Дмитриевич 1812 ондо Кабанскын
аймагай Мысовой станцида түрэнэ. Хяагтын аймагай
Ехэ-Нуга нютагта "Скотомпорт" баазын директор байгаа.
1938 оной октябрийн 21-дэ УК-гай 58-10, 58-11 статьянуудай
үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1939 оной декабрийн 10-да
сүлөөлгдөө.
Андреевский Мирон Нестерович 1889 ондо Шэтын
областин Красночикойско аймагай Дээдэ-Нарин нютагта
түрэнэ юм. Загарайн аймагай Шулуута хуулинда
ажауухадаа, ойн комбинадта хүдэлөө. 1940 оной мартын
3-да УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 5 жэлээр эрхээ
хаһагдаа.
Полынецев Матвей Харлампиевич 1875 ондо Хяагтын
аймагай Улаадай нютагта түрэнэ. 1931 оной мартын 25-да
УК-гай 58-10 статьягай үндэһөөр 5 жэлээр сүлээгдэ
эльгээгдэнэ байна.
Сахияев Жимба 1887 ондо Сэлэнгын аймагай Доодо-
Енхор нютагта түрэнэ байна. "Галын очин" колхоздо
хүдэлөө. 1933 оной сентябрийн 20-до УК-гай 58-10 статьягай
үндэһөөр 5 жэлээр эрхээ хаһагдаа.
Галданов Василий Петрович 1911 ондо Доодо-Ивалгада
түрэнэ байна. "Коминтерн" колхозой түрүүлэгшын
орлогшоор хүдэлөө. 1938 оной ноябрийн 5-да УК-гай 58-2,
58-9, 58-11 статьянуудай үндэһөөр эрхээ хаһагдаа, 1939
оной январин 10-да сүлөөдэ табигдан байна.
И.ГРИШИН,
Буряад Республикын прокуратурын таһагай
юстицин ахмад советник.

ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮД

Дороһоо ургажа ябаа залуу үетэний эстетическэ
талаар хүмүүжүүлхэнэй ба үни удаан саг соо
эрхэтэдэ дунда соёл гэгээрүүлгын ажал ябуулханын
түлөө Буряад Республикын Президент 1998 оной
февралын 16-най Зарлигаар Улаан-Удэ хотын
искусствын 6-дахи хургуулийн багша Сокоиков
Александр Никоноровичто "Буряад Республикын
соёл-мэсхэлы ажал ябуулагша" гэнэ нэрэ зэргэ
олгобо.

Хүн зоной элүүры хамгаалгын урда габыятай
байһанайн ба үни удаан саг соо аша үр эхэтэйгээр
хүдэмэрилхэнэй түлөө Буряад Республикын
Президент 1998 оной февралын 16-най Зарлигаар
Улаан-Удэ хотын госсанэпиднадзорой түбэй
бактериологийн врач Золотухина Валентина
Николаевнада "Буряад Республикын габыята
врач", Буряад Республикын госсанэпиднадзорой
түбэй физико-химическэ онол аргаар шэнжэлгын
лабораторийн врач-лаборант Лумбына Тамара
Дымбрыловнада "Буряад Республикын элүүры
хамгаалгын габыята ажаябуулагша" гэнэ нэрэ
зэргэнүүдэ олгобо.

Барилгын ажалай урда габыятай байһанайн ба
үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэмэрилхэн-
нэй түлөө Буряад Республикын Президент 1998
оной февралын 16-най Зарлигаар Буряад
Республикын Эдэз хоолой ба хүдөө ажахын
министерствын инвестициин подотделэй начальник
Ахасаранов Цырен-Даши Ахасарановичта "Буряад
Республикын габыята барилгашан" гэнэ хүндэтэ
нэрэ зэргэ олгобо.

Ургажа ябаа залуу үетэний хургалгада ба
хүмүүжүүлгэдэ габыятай байһанайн түлөө Буряад
Республикын Президент 1998 оной февралын 16-
най Зарлигаар Закаменск хотын хүүгдэй 2-дохи
сээрлин-хургуулийн генеральна директор Барышева
Валентина Николаевнада "Буряад Республикын
габыята багша" гэнэ хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Соёлой-эрдэм шэнжэлгын ажаябуулгын урда
габыятай байһанайн түлөө Буряад Республикын
Президент 1998 оной февралын 16-най Зарлигаар
Буряад Республикын Уран зураашадай холбоной
искусствовед, искусствоведениин эрдэмэй кандидат
Тумахани Аркадий Васильевичта "Буряад
Республикын эрдэмэй габыята ажаябуулагша"
гэнэ хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Сүүдэй-арбитражна ажаябуулгын урда габыятай
байһанайн түлөө Буряад Республикын Президент
1998 оной февралын 16-най Зарлигаар Буряад
Республикын Арбитражна сүүдэй судья Ковалева
Надежда Афанасьевнада "Буряад Республикын
габыята юрист" гэнэ хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Хүн зонине эдэбхитэйгээр экологическа талаар
хургалга ба хүмүүжэлгэ хэнэнэй болон байгаагийн
комплексн заповеднигэй хүгжэлтэ ба хамгаалгын
ажаябуулгын урда габыятай байһанайн түлөө Буряад
Республикын Президент 1998 оной февралын 16-
най Зарлигаар "Буряад Республикын байгаали
хамгаалгын габыята ажаябуулагша" гэнэ нэрэ
зэргэ олгогдобо гэбэл:

Бойченко Виктор Степановичта - директорэй
орлогшо;
Мартусова Елена Георгиевнада - ахмад эрдэмэй
хүдэмэрилэгшэ;
Михалкин Константин Федоровичто - директорэй
орлогшо.

Буряад Республикын Хуули

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮН ЗОНОЙ АРИГ СЭБЭРЫЕ
САХИХА, ХАЛДАБАРИТА ҮБШЭННӨӨ НЭРГЫЛХЭ ТУХАЙ

(Үргэлжлэл.Эхнийн мартын 3-най дугаарта).

Статья 16. Харин оронуднаа асарагдахан продукцияда табигдаха эрилтэнүүд

1. Промышленностьда ба хүдөө ажахыда арадай хэрэглэлэй эд бараа, эдээ хоол үйлдбэрлэхэд, барилгада хэрэгтэй харин оронуднаа асарагдахан продукция (материалууд, бодосууд, технологическа үйлдбэри, түхээрлэг), мүн баһа эд бараан, эдээ хоолдо орохо түүхэй эд, эдээ хоолой зүйлнүүд өөрынгөө шанар шэнжээр Россин Федерацийн ариг сэбэрые сахиха дүримүүдтэ харюусаха, хэрбээ аюулгүй ба хүндэ хорогүй байха гэхэн эрилтэнүүднээ ондоо уласхоорондын дурадхалнуудаар тогтоогдоһон эрилтэнүүдэй үгы наань, ород хэлэндээр бэшгэдэһэн сертификаттай байха ёһотой.

2. Харин оронуддай продукция иматгал ариг сэбэрэй талаар тэрэнэй хүнэй бэе махабадта аюулгүй, хорогүй гэжэ сэнгэгдэһэнэй һүүлдэ Буряад Республикын газар дайдаа асарагдахан, наймаалагдахан зүбшөөгдэхэ байна.

3. Буряад Республикада харин оронуднаа продукция асарха тухай хэлсээ баталхан эмхинүүд ба эрхэтэд Буряад Республикадахи ариг сэбэрые, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй хиналтын түбтэ продукция үйлдбэрлэдэг фирмын болон манай орондо эльгээжэ байһан оронтой тусхайта эмхи зургаанай нотариусай үнэмшэлһэн, асарагдахан продукциян хүсэндөө байһан дүримүүдэй ёһоор шанар ба аюулгүйе гэршэлһэн тусхайта документүүдые ород хэлэн дээрэ үгэхэ, мүн баһа лабораторно шалгалта туршалга хэтын ба Россин Федерацида асарагдахадаа, заатагүй сертификаци гараха продукцияда ариг сэбэрэй сертификат абахын тула продукциян жэшээтэ зүйлнүүдые үгэдэг.

Дурсагдахан эрилтэнүүд продукциян шанары ба аюулгүйе уридшалан (хэлсээ баталхааа урид) хэгдэһэн туршалгын үндэһөөр тогтоогдодог. Туршалгы энэ хэрэгтэ, тусхайтаар томилогдоһон гү, али тогтоогдоһон гуримай ёһоор мэдэргэдэһэн эмхи үнгэргэдэг.

4. Харин оронуднаа асарагдахан продукциян шанарай ба аюулгүйн хэмжээ харуулан мэдээсэлнүүд Буряад Республикада эдээ хоолой продукция асарха тухай бүхы хэлсээнүүдэй документацида оруулагдадаг. Харин оронуднаа асарагдахан продукцияда ариг сэбэрэй экспертизын үгы байбаль, Буряадай территориальна тамуужан энэ продукциян тэрэннээ ашаглаха арга боломжо тухай асуудалай шийдхэгдэтэр бариха эрхэтэй.

5. Харин оронуднаа асарагдахан продукциян шанарай ба аюулгүйн түлөө энэ продукциян үйлдбэрлэгшэ, дамжуулан абагша ба наймаалагша Россин Федерацийн хуулин ёһоор харюусалгатай.

Статья 17. Буряад Республикын хүн зонин ажахын, ууха уһаар хангалда табигдаха эрилтэнүүд

1. Республикын гороудта ба бусад хуурин тосхонуудта ажаһуушад бэе махабайнгаа ба хүнэй ажаһуудалай эрилтэнүүдые хангама хэмжээндэ ууха уһаар хангалдаха зэргэтэй.

2. Ууха уһан халдабарита үбшэннөө нэргылхы, радиационно туяаралгын талаар аюулгүй, химическэ бүридэлэйнгөө талаар хорогүй, бэе махабадта зохид шэнжэ шанартай байха зэргэтэй.

3. Нэгэ түбһөө хангаха системэһээ, мүн нэгэ түбһөө бэшэ, ондо ондоо аргаар хангадаг, мүн баһа хүн зондо амһарта гү, али контейнернүүднээ худалдагдадаг

уһанай шанар ариг сэбэрые хангалгын эрилтэнүүдтэй зохилдоһон байха ёһотой.

4. Уһанай объектын хүн зоной уһа абадаг газар болгохо гэхэн шийдхэбэри иматгал тэрэнэй ариг сэбэр сахиха дүримүүдтэй зохилдонги ба тодорхой зорилгодо харюусамаар гэхэн Россин Федерацийн Буряад Республикадахи Ариг сэбэрые сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй албанай түбүүдэй үгэхэн тобшололой үндэһөөр абтадаг.

5. Уһа абадаг газар бузарлалгы зайсуулаха ба нэргылхэ зорилготойгоор гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд уһа абадаг газар сахин хамгаалха тусхай гуримтай зононууды байгуулагдаг.

Ууха, ажахыда, ажаһуудалда ашаглаха уһа абадаг газары ариг сэбэр байлгаха зононуудтай проектнүүд иматгал тэдэнэй ариг сэбэрые сахиха дүримүүдтэ зохилдонхой байһан тухай Россин Федерацийн Буряад Республикадахи Ариг сэбэрые сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй албанай түбүүдэй проектнэ документацийн гү, али ариг сэбэрэй, халдабарита үбшэннөө нэргылгын гүрэнэй экспертизын шалгалтын дүнгүүдээр үгтэһэн тобшолол абаһанай удаа баталагдадаг.

6. Уһанай ариг сэбэр сахиха дүримүүдтэй зохилдоогүй байһан ушарнуудта уһа абадаг газарай эздэ хүн зонин уһа абахыень болуулха, хүн зоной ууха хайн уһаар хангаха талаар дары түргэн хэмжээ абаха зэргэтэй, энээн тухай нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта ба ариг сэбэрые сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй албанда мэдээсэхэ уялгатай.

7. Ууха уһа абадаг газарай ариг сэбэрые сахиха зононуудта, мүн баһа газар дорохи уһанай оршондо ажаһуудалай ба промышленна сэбэрлэгдээгүй голодоһо хаяхань хоригдодог.

8. Гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд, юридическэ нюрунууд эмхидхэлэй хуулиа ямаршыё бүридэлтэй байһанһаа дуудыдангүй ууха уһаар хүн зонин хангадаг ажал ябуулга бэлүүлэдэг наа, нэгэ түбһөө уһаар хангаха системнүүдые хүгжөөлгэдэ, хүн зонин хайн шанартай уһаар хангалда, ууха уһа үйлдбэрийн ба ажахын бусад хэрэглэмжэдэ гамгүйгөөр ашагалгы ба болгохо хэрэгтэ шэглүүлэгдэһэн хэмжээ ябуулганууды бэлүүлхэ уялгатай.

9. Буряад Республикын хүн зоной нэгэ түбһөө үгтэдэг гү, али ондо ондоо газарһаа абадаг уһанай шанарайн хиналта ба харюусалга уһа абадаг газартай ажахыда хэрэглэгдэдэг, уудаг уһанай системы эрихдэг юридическэ ба физическэ нюрунуудта даалгагдадаг.

10. Буряад Республикын хүн зоной ашагладаг уһанай, уһа абадаг газарай ариг сэбэр байдал гүрэнэй ба албан зургаанай хиналты Буряад Республикадахи Ариг сэбэр сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй түбүүд, албан зургаануудай ариг сэбэр сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ зургаанууд бэлүүлэдэг.

11. Хүн зоной шунгахада, спортоор хориходо, амархада, эмшэлэлгын хэрэгтэ ашаглагдадаг уһанай шанары хиналта уһа хэрэглэгшэдэ даалгагдадаг. Хүн зоной уһа хэрэглэдэг газарта уһанай шанары гүрэнэй талаһаа хинаха хэрэг Байгаагийн оршон байдалы ажаглаха ба гидрометеорологийн Буряадай түбтэ, Буряад Республикын Оршон тойронхи байдалы сахин хамгаалха гүрэнэй комитеттэ, Буряад Республикадахи Ариг сэбэрые сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй түбүүдтэ даалгагдадаг.

12. Хүн зоной уһа абадаг газарнууды бузарлалгаһаа, бог шоройдо даруулгаһаа, уһанай нөөсөнүүдэй дундаралгаһаа, халан хандаралгаһаа нэргылхэ зорилготойгоор Буряад Республикын гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд, юридическэ ба физическэ нюрунууд уһанай объектнүүды сахин хамгаалха, гамтайгаар ашаглаха талаар хэмжээ ябуулганууды түрүүшын ээлжэндэ Россин Федерацийн хуулиа гуримтай, Буряад Республикын хуулиа гуримтай зохилдуулан ябуулха уялгатай.

13. Хүн зоной уһа абадаг газартахи уһанай шанарай муудаж, хүнүүдэй бэын элүүртэ аюул тохёолдуулаа наань, Буряад Республикын гүйсэдхэхэ засагай зургаанууд, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд, юридическэ нюрунууд ба эрхэтэд энэ газарай уһа ашагалгы болуулха уялгатай.

Статья 18. Хүн зоной ажаһуудаг хуурунуудай агаарта, хүдэлмэрийн газарай агаарта, хүн зоной саг үргэлжэ ба саг зуура байдаг газарнуудта табигдаха эрилтэнүүд

1. Хүн зоной ажаһуудаг хуурунуудтахи, промышленна предприятинуудай газартахи, хүн зоной саг үргэлжэ гү, али саг зуура байдаг үйлдбэрийн ба бусадшы байрануудтахи хүдэлмэрийн газарай агаар хүн зоной бэын элүүртэ аюулта нүлөө үзүүлхэ ёһотой.

2. Хүн зоной ажаһуудаг хуурунуудта гэр байрануудай оршодог газартахи агаары үйлдбэрийн муухай хаядаһаар бузарлуулхагүйн тула Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд Россин Федерацийн хуулинуудтай зохилдуулан тусгаар ёһо гуримтай ариг сэбэрые сахилгын-аршалан хамгаалгын зононууды тогтоодог.

3. Эмхидхэлэй-хуулиа ямаршыё шэнжэтэй байһан юридическэ нюрунууд болон эрхэтэд агаарай оршон байдалы хорото бодосуудаар бузарлуулжа, хүнэй бэын элүүртэ муугаар нүлөөлжэ боломоор үйлэ хэрэгүүды зайсуулха, усадхаха хэмжээ ябуулганууды бэлүүлхэ уялгатай.

4. Тогтоогдоһон хэмжээ ехээр агаар бузартуудаг предприятинуудай ажал хүдэлмэри Буряад Республикадахи, Улаан-Үдэ хотын ба районнуудай гүрэнэй ахамад врачай гү, али албан зургаанай ариг сэбэрые сахилгы, халдабарита үбшэннөө нэргылгы хинаха түбэй ахамад врачай тогтоолоор зогсоогдодог.

Статья 19. Газарай хурьһэндэ, үйлдбэрийн ба ажаһуудалай хаядаһа суглуулгада, хадагалалгада, буйлуулгада, хорогүй болгодо, мүн баһа Буряад Республикын хуурунуудай оршодог газары гуримтай байлгаха хэрэгтэ табигдаха эрилтэнүүд

1. Газарай хурьһэндэ хүнэй бэын элүүртэ хоротой байжа болмоор химическэ ба биологическа бодосууд, биологическа ба микробиологическа организмууд, хурьһы радиоактивна бузарлалгын хэмжээн ариг сэбэр сахиха дүримүүдээр баталагдахан хэмжээнһээ дээшэ байха ёһотой.

2. Үйлдбэрийн ба ажаһуудалай хаядаһан хүн зоной бэын элүүртэ аюулгүй, хорогүй байхаар тусхай ёһо гуримаар суглуулагдажа, буйлуулагдаха, хорогүй болгодо, хадагалалгада зэргэтэй.

3. Хуурин тосхонуудай, эмхинүүдэй оршодог газар ариг сэбэр сахиха дүримүүдтэй зохилдуулагдахан байха зэргэтэй.

Ямаршыё зүйлэй хаядаһа, үлөөдэһэ суглуулха, буйлуулха, хорогүй болгохо, хадагалха гурим, онол аргууд Россин

Федерацийн Буряад Республикадахи Ариг сэбэр сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй албан ба экологическа хиналтын зургаанууд хэлсэгдэжэ баталагдаха ёһотой.

Хүн зоной ажаһуудаг хуурунууд газартахи ариг сэбэр байдалы ханга гурим ба дүримүүд Россин Федерацийн Буряад Республикадахи Ариг сэбэр сахиха, халдабарита үбшэннөө нэргылхэ гүрэнэй албантай болон экологическа хиналтын зургаануудтай зохилдуулагдажа, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудтай тогтоогдох табигдаха эрилтэнүүд

Статья 20. Ажаһуудалай байрануудта табигдаха эрилтэнүүд

Эрхэтэдэй саг зуура, саг үргэлжэ ажаһууха байранууд бүридхэлээр хэмжээгээрээ, байдалаараа түхээрлэгээрээ хүн зондо аюулгүй таарамжатай эрхэ байдал ханга зэргэтэй.

Россин Федерацийн ариг сэбэрые сахиха хуули ёһоной эрилтэ ажаһуухада таарамжгүй байранууд мүн баһа хүн зоной ажаһуудалта байрануудта эрхэтэды саг үргэлжэ али саг зуура байрлуулжа болохогүй.

Статья 21. Үйлдбэрийн, нийтийн байшангууды, байранууд барилганууды, түхээрлэгнүүды транспортын хэрэгсэлнүүд ашагаллада табигдаха эрилтэнүүд

1. Үйлдбэрийн, нийтийн байр байшангууды, барилгын түхээрлэгнүүды болон транспортын хэрэгсэлнүүды ашаглахада, хүн зонин бэын элүүртэ таарамжтай хүдэлмэрийн, ажаһуудалай ба амаралт эрхэ байдал хангагдаха, байгаагийн оршон тойронхи байдал сахин хамгаал мүн баһа хүн зоной дунда үбшэннэ хүжэрхэ, тараха ушары нэргылхэ талаар хэмжээ ябуулганууд бэлүүлэгдэхэ зэргэтэй.

2. Ажал ябуулгадань, хүдэлмэрийн аша тухатай хэрэг эрхилэлгэдэнь хүн зоной бэын элүүртэ аюултай ушары тохёолдоо наань, юридическэ нюрунууд юридическэ нюур тогтоонгүй олзы хэрэг эрхилдэг эрхэтэд ажал ябуулга гү, али зарим цех, участогууд хүдэлмэри зогсоохо, үгы наа буз дээрнэ болуулха, байшангууды барилганууды, түхээрлэгнүүды транспортын хэрэгсэлнүүды ашагалгы болуулха уялгатай.

Статья 22. Микроорганизмуудтай биологическа бодосуудтай ябуулгадань хүдэлмэри

1. Хүнэй халдабарита үбшэннүүд тараагшадтай, биологическа бодосууд ба микроорганизмуудтай, тэдэнэй гаргадаг хорото бодосуудтай ябуулга хүдэлмэри Россин Федерацийн Хуулин тогтоон гуримаар үгтэһэн лицензийн бии байһан лэ ушарта зүбшөөгдэдэг.

2. Юрэнхыдөө хүнэй халдабарита үбшэннүүды дамжуулан тарааха аргатай микроорганизмуудтай, геномуудтай болон геномуудай вирусүүдэй бактеринүүдэй фрагментнүүдэй (хубинуудтай) генно-инженернэ ажал хүдэлмэри иматгал Россин Федерацийн Элүүры хамгаалгын министрствын үгэхэн лицензийн бии байһан ушар зүбшөөгдэдэг.

3. Биологическа бодосуудтай микроорганизмуудтай, тэдэнһээ гарган хоронуудтай, тэдэнэй тоодо хүн халдабарита үбшэннүүды тараагшад ябуулагдадаг хүдэлмэри, мүн баһа инженерин талаар ябуулагдадаг хүдэлмэри хүнүүдэй бэын элүүртэ тохёолдуулха ёһотой.

Иимэ хүдэлмэри ябуулха үедэ ариг сэбэр сахиха дүримүүдэй болон Россин Федерацийн хуулин эрилтэнүүд дүүргэгдэхэ ёһотой.

(Үргэлжэлэлын хожом гаргал)

Россин Федерацийн Саншалта Сан тухын музейн түбэд эмнэлэ аяанда анх туйлтайгаа нийтийн зургаануудта Буряад Правительствын шийдхэбэри республикын министрствын атласы СШ тэдэхэ зон хэлсээ "Прокуратура" баталаа. Атласы

Инаг д... нэргэлэ... дмы бэшэ... Энэ ушар... конкурс... шийдхэбэри... 1. Би та... 2. Би та... 3. Би та... гурбан

А. ПО

Аүрэ барилдаагч Республик Президент Л... зүртэхи... уласхоорон... 6-7-ной үдэр... Сибирь б... зүгэй барилдаагч зорилготой амхитэйгээ шанарайн бийтэй ол... нэрэ түрэт... суглуулжа... түлөөлгөшэ... түршэ М... Дагестанай... Гывагай, Красноярск... Эрхүүтэй, Ордагай, Аг... тэдэнэй тос... спортын м... эргэтэй 2 х... 3 чемпион... Улаан-Үдэдэ... дээр арга д... тээсэбэдэ. Т... коритойхон... тренер бс... талаһаа ФИЛ... хятадай... генеральн... Президент... Росси... ялуушуула... командын... Олимпийн н... Роман Дми... Республика) чемпион,